

Emmi Huhtala, Vilma Ruuska

Neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten ja heidän perheidensä osallisuus varhaiskasvatuksen palveluiden suunnittelussa

Vanhempien kokemuksia osallisuudesta varhaiskasvatuksessa

Opinnäytetyö

Syksy 2018

SeAMK Sosiaali- ja terveysala

Sosionomi (AMK)

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Seinäjoen ammattikorkeakoulu

Tutkinto-ohjelma: Sosionomi (AMK)

Suuntautumisvaihtoehto: Varhaiskasvatus

Tekijä: Emmi Huhtala & Vilma Ruuska

Työn nimi: Neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten ja heidän perheidensä osallisuus varhaiskasvatuksen palveluiden suunnittelussa – Vanhempien kokemuksia osallisuudesta varhaiskasvatuksessa

Ohjaaja: Katariina Perttula

Vuosi: 2018
lukumäärä: 1

Sivumäärä: 68

Liitteiden

Opinnäytetyön aihe on saatu Lapsi – ja perhepalveluiden muutosohjelmalta eli LAPE-hankkeelta, jonka tavoitteena on uudistaa palveluita lapsi – ja perhelähtöisemmäksi. Hankkeen avulla halutaan tuoda painopiste varhaiseen tukeen sekä ehkäiseviin palveluihin ja vahvistaa peruspalveluita.

Opinnäytetyössä tutkitaan, miten neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten vanhemmat ovat itse kokeneet osallisuuden ja miten heidän lapsensa osallisuus on näyttäytynyt päiväkodin palveluita suunniteltaessa. Tutkimus on kvalitatiivinen ja tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten vanhempia. Opinnäytetyö tuottaa käytännönläheistä tietoa vanhempien osallisuudesta sekä heidän arviostaan lastensa osallisuuden toteutumisesta. Tätä tietoa voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksessa osallisuuden kehittämisessä sekä LAPE hankkeessa.

Hyvä vuorovaikutus henkilökunnan kanssa tukee vanhempien osallisuutta. Se myös edistää vanhempien halukkuutta vaikuttaa päiväkodin arkeen ja suunnitteluun, sekä tukee heidän vanhemmuuttaan. Vertaistukea muilta vanhemmilta kaivattaisiin lisää. Lapsen osallisuutta vahvistaa vanhempien ja henkilökunnan laadukas ja toimiva vuorovaikutus, henkilökunnan asenne lasta kohtaan sekä tieto lapsen diagnoosista. Positiivinen asenne ja suhtautuminen lapseen tukee lapsen positiivisen minäkuvan kehittymistä. Lasten osallisuus näyttäytyi vanhempien mukaan vähäisissä määrin. Uuden varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden vaikutukset osallisuuden suhteen saattavat viedä enemmän aikaa niin, että ne muotoutuvat vasta vähitellen henkilökunnan työkaluksi osaksi päiväkodin arkea.

Avainsanat: varhaiskasvatus, osallisuus, neuropsykiatriset erityispiirteet, palvelut

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Work

Degree programme: Degree programme in Social Services

Specialisation: Early childhood education

Author/s: Emmi Huhtala and Vilma Ruuska

Title of thesis: Participation of children with special Neuropsychiatric characteristic and their families in the design of early childhood education services. - Parents experiences of participation in early childhood education.

Supervisor(s): Katariina Perttula

Year: 2018 Number of pages: 68 Number of appendices: 1

The topic out of our thesis is from LAPE programme, i.e. programme to address child and family services. The aim is to redesign services for children and families, so that it is better suited to their needs. Particular attention is to be paid to the interests and rights of the child and the support of parenthood. The programme aims to give priority to early support and preventive services and to strengthen basic services.

The thesis studies how the parents of children with special neuropsychiatric characteristics have experienced participation and how their children's participation has been reflected in the kindergarten services. The study is qualitative and the research data has been collected by interviewing parents whose children have special neuropsychiatric characters. The thesis provides practical information on parents' participation and their assessment of their children's participation. This information can be used in early childhood education to improve participation and at LAPE programme.

Good interaction with staff supports parental participation. It also promotes parents willingness to influence kindergarten and planning and supports their parenting. Peer support from other parents will be needed more. The participation of the child is strengthened by the high-quality and effective interaction between the parents and the staff, the attitude of the staff towards the child and the knowledge of the children's diagnosis. A positive attitude and attitude to the child supports the development of the child's positive self-image. Children's involvement appeared to a small extent, according to the parents. The implications of a new early childhood education plan for participation may take longer to make them a part of kindergarten staffs methods. The culture of participation in early childhood education has started to develop in kindergartens. As a result, participation may not be so clearly be seen as the change in working culture takes time.

Key words: early childhood education, participation, neuropsychiatric features, services

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	1
Thesis abstract.....	2
SISÄLTÖ.....	3
Taulukkoluettelo.....	5
Käytetyt termit ja lyhenteet.....	6
1 Johdanto.....	7
2 Tutkimuksen lähtökohdat.....	8
3 Varhaiskasvatus.....	10
3.1 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016.....	11
3.2 Tuen toteuttaminen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan.....	13
3.3 Huolen puheeksi ottaminen varhaiskasvatuksessa.....	13
4 Osallisuus.....	15
4.1 Osallisuuden portaat.....	15
4.2 Lapsen osallisuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa.....	16
4.3 Vanhemman osallisuuden tukeminen varhaiskasvatuksen palveluissa.....	18
5 Neuropsykiatriset erityispiirteet.....	21
5.1 ADHD.....	21
5.2 Autismi.....	23
5.3 Aspergerin oireyhtymä.....	24
5.4 Touretten oireyhtymä.....	25
5.5 Pakko-oireinen häiriö (OCD).....	27
6 Neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten tukeminen päiväkodin arjessa.....	29
6.1 Ympäristön sopivuus lapselle.....	29
6.2 Oireiden huomiointi.....	31
7 Tutkimuksen toteutus.....	33
7.1 Haastattelumenetelmä.....	33
7.2 Analyysimenetelmä.....	36
7.3 Tutkimuksen eettisyys.....	37

8 Tulokset	38
8.1 Lasten osallisuuteen tekijät -vanhemman näkökulma	38
8.2 Vanhemman osallisuuden kokemukseen vaikuttavat tekijät	42
8.3 Kokivatko vanhemmat osallisuutta	44
8.4 Lapsen osallisuuden toteutuminen.....	45
8.5 Kehityskohtia.....	46
9 Johtopäätökset.....	50
10Pohdinta.....	57
LÄHTEET	58
LIITTEET	63

Taulukkoluetelo

Taulukko 1 Lapsen osallisuuteen vaikuttavat tekijät vanhemman näkökulmasta..	52
Taulukko 2 Vanhemman osallisuuden kokemukseen vaikuttavat tekijät.....	54
Taulukko 3 Kehityskohtia	56

Käytetyt termit ja lyhenteet

Neuropsykiatriset erityispiirteet eli nepsy, jolla tarkoitetaan kehityksellisiä aivojen toimintaan liittyviä häiriöitä, joilla on usein suuri vaikutus henkilön taitoihin ja kykyyn olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Varhaiskasvatussuunnitelma eli vasu, jolla tarkoitetaan Opetushallituksen varhaiskasvatussuunnitelman perusteita jotka on julkaistu vuonna 2016.

Lapsen vasu eli lapsen henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma, jonka avulla tuetaan lapsen kehitystä ja oppimista.

1 Johdanto

Opinnäytetyön aiheena on tutkia miten neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavat lapset ja heidän vanhempansa kokevat olevansa osallisia päiväkodin palveluita suunniteltaessa. Tutkimuksen aihe on saatu LAPE-hankkeen kautta, jonka tavoitteena on uudistaa palveluita vastaamaan enemmän perheiden ja lasten tarpeita. Hankkeessa kiinnitetään erityistä huomiota vanhemmuuden tukemiseen, sekä lapsen etuihin ja oikeuksiin. Hankkeen avulla halutaan tuoda painopiste varhaiseen tukeen ja ehkäiseviin palveluihin sekä vahvistaa peruspalveluita. (Sosiaali – ja terveystieteiden ministeriö [viitattu 23.8.2018].) Hankkeen näkökulmasta opinnäytetyön aihe on ajankohtainen ja vastaa sen tavoitteita. Myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016) painottavat osallisuutta tärkeänä osana varhaiskasvatuksen palveluiden suunnittelussa sekä vanhemman että lapsen näkökulmasta. Tästä syystä vanhempien kokemukset, heidän ja lastensa osallisuudesta valikoitui tutkimuksen kohteeksi. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten ja heidän vanhempiensa osallisuudesta päiväkodin palveluita suunniteltaessa. Tavoitteena on myös kerätä tietoa osallisuuden kokemuksesta lisäävistä asioista, sekä asioista, jotka mahdollistavat neuropsykiatrisia piirteitä omaavien lasten ja heidän vanhempiensa osallisuuden varhaiskasvatuksessa. Tietoa voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksessa, sekä LAPE-hankkeessa.

Henkilökohtaisesti aihe kiinnosti siksi, että olemme päiväkodeissa työskennellessämme huomanneet tukea tarvitsevien lasten määrän lisääntyneen opintojen aikana tasaisesti. Halusimme tarttua aiheeseen, josta on myös meille hyötyä tulevaisuudessa varhaiskasvatuksessa työskennellessämme. Opinnäytetyötä tehdessä olemme saaneet paljon teoreettista ja myös käytännönläheistä tietoa neuropsykiatrisia piirteitä omaavien lasten kanssa toimimisesta. Lisäksi olemme saaneet kuulla näiden lasten vanhempien kokemuksia heidän osallisuudestaan päiväkodissa, mikä auttaa meitä toimimaan tulevaisuuden ammattilaisina varhaiskasvatuksessa.

2 Tutkimuksen lähtökohdat

Opinnäytetyön aihe on saatu LAPE –hankkeen kautta. LAPE on lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (2016-2018), jonka tavoitteena on uudistaa palveluita siten, että ne vastasivat paremmin lapsien, nuorten ja perheiden tarpeita. (Sosiaali- ja Terveysministeriö [viitattu 23.8.2018]). Hankkeen tärkein uudistus on huomion kiinnittäminen lapsen etuun ja oikeuksiin sekä vanhemmuuden tukemiseen. Peruspalveluita on tarkoitus vahvistaa ja siirtää avun painopiste ehkäiseviin palveluihin sekä varhaiseen tukeen. Näin avun saaminen olisi helpompaa, entistä enemmän lapsi- ja perhelähtöistä, perheiden monimuotoisuuden huomioon ottavaa ja perheen voimavaroja vahvistavaa. Tavoitteena on ollut, että perheet saisivat apua, silloin kun he sitä tarvitsevat. Hankkeesta ovat vastuussa Sosiaali- ja terveysministeriö sekä Opetus- ja kulttuuriministeriö. Hankkeen toimeenpanemisen tuesta puolestaan vastaa Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos; Sosiaali- ja terveysministeriö. [viitattu 23.8.2018].)

Lasten osallisuudesta on tehty aikaisemmin paljon tutkimuksia ja aihe on ollut pinnalla opinnäytetöissä ja tutkimuksissa viime vuosina. Esimerkiksi Roosin väitöskirja "Mitä kuuluu?" (2016) tutkii lasten kertomuksia ja osallisuutta päiväkotiarjessa, pyrkien tuomaan näin lasten ääntä osaksi pedagogiikan suunnittelua. Osallisuus on aiheena hyvin ajankohtainen, mutta erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhempien osallisuutta on tutkittu lasten osallisuutta vähemmän, vaikka vanhempienkin osallisuus on nostettu tärkeäksi osaksi varhaiskasvatusta uuden valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016) myötä. Myös varhaiskasvatustalain (L 13.7.2018/540) velvoittaa vanhempien osallistumisen takaamiseen.

Opinnäytetyössä tutkittiin neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten vanhempien kokemuksia siitä, miten he ja heidän kokemuksensa mukaan heidän lapsensa voivat osallistua päiväkodin palveluiden suunnitteluun. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla kuutta vanhempaa, joilla oli neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaava lapsi. Yksi haastateltava kertoi kahdesta lapsestaan, joilla oli neuropsykiatrisia erityispiirteitä. Haastateltavien lapset olivat varhaiskasvatuksessa tai alkuopetuksessa. Haastattelujen teemoina olivat vanhemman kokemukset lapsensa osallisuudesta.

desta päiväkodissa sekä vanhemman kokemukset omasta osallisuudestaan päiväkodin palveluita suunniteltaessa. Tutkimuksen tavoitteena on saada vanhempien kokemuksia sekä heidän että heidän neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lastensa osallisuudesta varhaiskasvatuksen palveluissa, joita LAPE-hanke voi mahdollisesti hyödyntää kehittämistyössään.

Lasten tuen tarve on kasvanut varhaiskasvatuksessa ja neuropsykiatrisia erityispiirteitä diagnosoidaan lapsilla enemmän. Crocetti ym. (2018) tutkimuksen mukaan ADHD oireet ovat yleistyneet jo 4- vuotiailla. Opinnäytetyö tuottaa käytännönläheistä tietoa varhaiskasvatuksen henkilökunnalle siitä, miten näiden lasten vanhemmat kokevat tuen tarpeisen lapsensa osallisuuden päiväkodissa. Haastatteluissa on saatu konkreettisia toiveita esimerkiksi päivän rakenteiden muuttamiseen ja toiminnan joustavuuden huomioimiseen, josta on hyötyä laadukasta varhaiskasvatusta suunniteltaessa ja toteutettaessa. Lisäksi tutkimuksessa haluttiin selvittää, miten voitaisiin kehittää neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten ja heidän vanhempiensa osallisuutta varhaiskasvatuksessa.

3 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä varhaiskasvatuslain (L 13.7.2018/540) mukaista lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu pedagogiikka. Varhaiskasvatuksen tavoitteina on edistää ja tukea lapsen kasvua, kehitystä, hyvinvointia ja oppimista sekä edistää lasten välistä tasa-arvoa antamalla kaikille lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen. Kunnan on järjestettävä päivähoitoa kunnassa asuville lapsille siinä laajuudessa, kuin on tarve.

Lapsen etua ja sen toteutumista voidaan arvioida päivähoitossa esimerkiksi kysymällä, toteutuuko lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi, tuetaanko läheisten ihmissuhteiden jatkuvuutta, tuleeko lapsi ymmärretyksi, saako hän hellyyttä osakseen ja onko kasvuympäristö lapselle turvallinen (Taskinen 2006, 6, Koivusen 2009, 32 mukaan). Varhaiskasvatuksen tukitoimia suunniteltaessa on tärkeää, että henkilökunta on kriittinen omaa toimintaansa kohtaan. Jos lapsen tuen tarve nähdään vain hänen ominaisuutenaan se heikentää lapsen kasvuympäristön ja yhteisön kykyä arvioida ja muuttaa omaa toimintaansa. (Heinämäki 2004, 23.) Päiväkodin henkilökunnan asenteet ja ajatukset erityistä tukea vaativia lapsia ja heidän tarvitsemiin tukimuotoja kohtaan on todella merkityksellistä. Aikuisten näkemykset heijastuvat heidän vuorovaikutukseensa lapsen kanssa ja nimenomaan vuorovaikutuksen kautta lapsi rakentaa omaa käsitystä itsestään. (Viitala 2006, 10.)

Lapsen henkilökohtaiseen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan tukitoimet, miten ne toteutetaan ja kuka niistä on vastuussa. Keskeisin tukitoimi varhaiskasvatuksessa on pedagogisen toiminnan eriyttäminen, ryhmien joustava muuntelu sekä oppimisympäristön muokkaaminen lapselle sopivaksi ja hänen kehitystään tukevaksi. Tavoitteet asetetaan kuitenkin aina henkilökunnalle ja heidän toiminnalleen eikä lapselle. (Sandberg 2018, 35, 47; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 10.) Varhaiskasvatussuunnitelman laatimisesta on vastuussa varhaiskasvatuslain mukaan lastentarhanopettaja, mutta se tehdään yhteistyössä lapsen ja hänen huoltajiensa kanssa. Laatimiseen voivat osallistua myös muut lapsen kehitystä ja oppimista tukevat viranomaiset tai asiantuntijat.

Varhaiskasvatuslaissa (L 13.7.2018/540) sanotaan, että yhtenä varhaiskasvatuksen tavoitteena on tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää tukea tarpeen mukaan. Laadukkaasta varhaiskasvatuksesta hyötyvät eniten lapset, joilla on kehitykseen liittyviä riskejä (Sandberg 2018, 50). Lapsen kehitystä sekä oppimista tukeva ja ongelmia ennaltaehkäisevä varhaiskasvatus perustuu henkilökunnan vahvaan pedagogiseen osaamiseen. Henkilökunnan pitää osata tunnistaa erityisen tuen tarpeita ja heidän pitää pystyä muuttamaan omaa toimintaansa vastaamaan lapsen tuen tarvetta. Henkilökunnan vahva pedagoginen osaaminen tukee yhteisön kehittämistä lapsen tarpeita vastaavaksi ja auttaa lapsen yksilöllisen huomioimisen ja tuen saamisessa. (Heinämäki 2004, 57-58.) Henkilökunnan positiivinen asennoituminen lasta kohtaan sekä tieto lapsen diagnoosista auttavat kuntoutumisen tavoitteiden saavuttamisessa (Sandberg 2018, 65).

3.1 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen antama määräys, jonka mukaan varhaiskasvatus toteutetaan, jotta voidaan taata laadukas sekä yhdenvertainen varhaiskasvatus koko maassa. Perusteet antavat määräykset siitä, mitä paikallisissa ja lasten henkilökohtaisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa tulee olla. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016) on varhaiskasvatusta järjestäviä tahoja oikeudellisesti velvoittava ja se on tehty varhaiskasvatuslain pohjalta, jossa säädetään lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen sekä sen tavoitteista. Varhaiskasvatussuunnitelmassa sovelletaan myös muita Suomea velvoittavia määräyksiä, kuten YK:n ihmisoikeussopimusta sekä Lasten oikeuksien sopimusta (Yleissopimus lapsen oikeuksista -Unicef).

Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016) sekä varhaiskasvatuslain (L 13.7.2018/540) mukaan lapsen kehitystä ja oppimista on tuettava lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. Tarpeen mukainen kasvun ja kehityksen tuki kuuluu kaikille lapsille ja tukea pitää järjestää heti sen tarpeen tultua ilmi. Riittävä ja oikea-aikainen tuki ehkäisee ongelmien kasautumista ja monimuotoistumista. Inklusio periaatteen mukaisesti tukea järjestetään sinne missä lapsi on, eli tuki tulee

lapsen luo. Näin myös tukea tarvitsevat lapset pääsevät osallistumaan varhaiskasvatukseen heidän omassa lähiympäristössään. Inklusiivisessa toimintakulttuurissa edistetään osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa kaikessa toiminnassa. Lasten, henkilöstön ja huoltajien aloitteita, näkemyksiä ja mielipiteitä arvostetaan. Tämä edellyttää osallisuutta edistävien toimintatapojen sekä rakenteiden tietoista kehittämistä. Lasten ymmärrys yhteisöstä, oikeuksista, vastuusta ja valintojen seurauksista kehittyy osallisuuden kautta. Osallisuutta vahvistaa lasten sensitiivinen kohtaaminen ja myönteinen kokemus kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. Lasten ja huoltajien osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin vahvistaa osallisuutta. Jokainen henkilöstön jäsen on tärkeä osa kasvatusyhteisöä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 52.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016, 20) mukaan lapsi nähdään aktiivisena toimijana, joka oppii vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja ympäristönsä kanssa. Oppimista tapahtuu siis joka hetki ja koko ajan. Se ei kuitenkaan poista aktiivisten ja suunniteltujen opetustuokioiden tärkeyttä päiväkodissa. Etenkin tukea tarvitsevien lasten tulisi saada ohjattua opetusta sekä tukea ja kasvattajan tehtävänä on luoda oppimista tukeva ympäristö. (Koivunen 2009, 42.) Tuki suunnitellaan ja järjestetään lapsen vahvuuksien sekä oppimisen ja kehityksen tuen tarpeiden perusteella. Tuen tarve ja siihen liittyvät pedagogiset toimenpiteet kirjataan lapsen omaan varhaiskasvatussuunnitelmaan. Näiden toimenpiteiden toteutumisesta ja arvioinnista vastaa ryhmän lastentarhanopettaja. (L 13.7.2018/540.) Tuen suunnitteluun, arviointiin, seuraamiseen ja kaikkeen muuhun lapseen liittyvään toimintaan pitää ottaa mukaan lapsen huoltajat ja tehdä yhteistyötä heidän ja mahdollisten muiden viranomaisten kanssa. Huoltajan kanssa tulee tehdä yhteistyötä aina varhaiskasvatuslain (L 13.7.2018/540) nojalla, mutta sen merkitys korostuu, jos lapsella havaitaan erityisen tuen tarvetta. Huoltajiin tulisi olla yhteydessä heti, kun henkilökunnalla herää huolta lapsen kehityksestä, oppimisesta tai hyvinvoinnista ja heillä tulisi olla mahdollisuus osallistua ja saada tietoa lastaan koskevista asioista ja tuensaamisen mahdollisuuksista ja muodoista. Lapsen etu on monialaisen yhteistyön perusta.

3.2 Tuen toteuttaminen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan

Varhaiskasvatukseen osallistuminen itsessään on jo hyvä perusta lapsen kehitykselle, oppimiselle ja hyvinvoinnille. Vahvaan pedagogiseen osaamiseen ryhmissä halutaan suomalaisessa varhaiskasvatuksessa panostaa, sillä se ehkäisee ennalta vaikeuksia ja tukee kaikkien lasten tasapainoista kasvua ja kehitystä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 52.) Tällainen yleinen tuki voi sisältää esimerkiksi suunnitelmallista toiminnan eriyttämistä, ryhmien muuntelua sekä oppimisympäristöjen muokkaamista (Viitala 2006, 22). Päivän ennakoitavuus ja selkeys taataan päiväjärjestyksellä ja päivän rytmittämällä, mikä luo turvallisuuden tunnetta kaikille lapsille. Jos yleinen tuki ryhmässä ei riitä, lapselle on järjestettävä yksilöllisempää tukea. Yksilöllisempi tuki voi tarkoittaa esimerkiksi omaa avustajaa tai ryhmän henkilökunnan osaamisen vahvistamista. Tuen tarvetta arvioidessa ja tukitoimia suunniteltaessa tulee ottaa huomioon lapsen mahdollisuudet toimia tässä ympäristössä. (Viitala 2006, 23.) Tuen toteuttaminen pitää suunnitella niin, että se mahdollistaa sekä varmistaa lapsen omaehtoisen toimimisen ja osallistumisen. Toisin sanoen, ympäristön pitäisi mukautua lapsen tarpeisiin eikä lapsen ympäristön odotuksiin.

Päiväkodin henkilökunnan asenteilla on kuitenkin suuri merkitys lapsen tuen saamiseen. Asenteet vaikuttavat lapseen suhtautumiseen ja asenteet taas vaikuttavat valialla olevaan toimintakulttuuriin. (Viitala 2006, 10.) Viitalan tutkimuksen (2001) mukaan lasten osallisuuden varmistaminen ja heidän kuuleminen pätevinä toimijoina olivat iso osa negatiivisten mielikuvien ja ajatusten kumoutumisessa. Lapsiin kohdistuvia asenteita paransi myös lasten arjen tavallisuuden hahmottaminen sekä lasten vahvuuksien havaitseminen (Viitala 2006, 27).

3.3 Huolen puheeksi ottaminen varhaiskasvatuksessa

Yhteistyön ja hyvän vuorovaikutuksen merkitys varhaiskasvatuksessa korostuu, jos lapsella on erityisen tuen tarve. Eriksson ja Arnkil (2005, 15) korostavat huolen puheeksi ottamisessa kunkin toimijan omasta kokemuksesta puhumista sen sijaan, että keskusteltaisiin lapsen ongelmasta. Huoli on jokaisessa henkilössä itsessään

tuntuva asia ja huoli voi herätä eri asioista kotona ja varhaiskasvatuksessa. Huoli on siis subjektiivinen kokemus ja se kiteytyy lapsen toimintaan ja omiin toimintamahdollisuuksiin kyseisessä tilanteessa.

Kun ottaa huolen aiheen puheeksi huoltajien kanssa, on tärkeää käyttää mahdollisimman selkeitä esimerkkejä erilaisista tilanteista, missä on huomannut hankaluuksia. Ammatilaisen pitää miettiä, miten vaikeista asioista puhuu vanhemmille ja miten ehdottaa yhteistyötä ja toisaalta pyytää apua heiltä. (Eriksson & Arnkil 2005, 13-15.) Näin vanhempia ei syyllistetä ja heille muodostuu selkeä kuva siitä, missä asioissa päiväkodissa on hankaluuksia. Voi olla, että lapsen kanssa on samanlaisia haasteita myös kotona ja vanhemmat ovat keksineet keinon pärjätä näissä tilanteissa. Tätä tietoa voidaan hyödyntää myös päiväkodissa. Hyvä vuorovaikutussuhde kodin ja varhaiskasvatuksen välillä helpottaa vaikeiden asioiden puheeksi ottamista. Tukitoimista ja –muodoista pitää aina keskustella yhdessä lapsen vanhempien kanssa, jossa otetaan huomioon molempien osapuolien asiantuntijuus ja tiedot. Keskusteluissa ei ole välttämätöntä päätyä molempia täysin tyydyttävään ratkaisuun, mutta usein kompromissikin on parempi kuin tilanteen jatkuminen ennallaan. Päiväkodin henkilökunnan on kuitenkin muistettava, että vanhemmilla on päätösvalta lastaan koskevista asioista. (Koivunen 2009, 32.)

4 Osallisuus

Henkilön tai ryhmän osallisuus tarkoittaa kuulemista ja kuulluksi tulemistä, sitä, että hänellä tai heillä on mahdollisuus ilmaista omia mielipiteitä ja toiveita. Osallisuus koostuu itsetunnosta, hallinnan tunteesta, pysyvyyden tunteesta, sekä osaamisesta ja varmuudesta. Myös mukana olo päätöksenteossa ja vastuun jakaminen sisältyy osallisuuteen. Mahdollisuus valita, saada tietoa ja vaikuttaa prosesseihin, ovat osallisuuden edellytysmuotoja. Jotta osallisuutta voidaan edistää, tarvitaan siihen sovit- tuja toimintamalleja ja käytäntöjä.

Osallisuuden toteutuminen edellyttää aina perheen ja työntekijän välistä kumppanuutta. Keskeisiä palveluja ja toimintaa ohjaavia periaatteita ovat lasten ja perheiden osallisuuden vahvistuminen, oikeus tulla kuulluksi ja oikeus osallistua omaan arkeen. Lapsen omat kokemukset ja mielipiteet ovat tulleet tärkeiksi aikuisten tuot- taman tiedon rinnalle osana osallisuuden toimintatapojen kehittämistä. Ajatellaan, että osallisuus ja kumppanuus ovat yhteydessä perheiden itsemääräämiseen, hy- vinvointiin ja palveluiden käyttöön. (Perälä ym. 2011, 19-20.) Lapsen osallistuminen ei kuitenkaan tarkoita samanlaista päätöksentekoa kuin aikuisen kohdalla. Tiedon jakaminen ja osallistuminen täytyy sovittaa lapsen ikätason mukaisesti. (Nurmi & Rantala 2011, 35.)

4.1 Osallisuuden portaat

Osallisuuden portaat perustuvat tikapuumalliin, jonka Rogert Hart on kehittänyt. Portaita tulkitaan niin, että mitä korkeammalle portaalle nousee, sitä voimakkaam- min osallisuus toteutuu. Ensimmäinen porraskorkeus on nimeltään yksisuuntainen prosessi ja siitä käytetään myös termiä näennäisdemokratia. Tällä tarkoitetaan sitä, että lap- sella saattaa olla mielipiteitä ja toiveita, mutta loppujen lopuksi aikuiset päättävät yksipuolisesti, että mitä tullaan tekemään. Toinen porraskorkeus on aikuisten ja lasten vuo- ropuhelu, jota aikuiset ohjaavat. Tällöin lasten kanssa ideoidaan tavoitteita ja kes- kustellaan asioista, mutta aikuiset päättävät, että mitä tehdään ja millä tavoin. Aikui- sen asettamia ehtoja ei myöskään kyseenalaisteta. (Nurmi & Rantala 2011, 146.)

Kolmas porras on luova yhteistyöprosessi, jolloin nimensä mukaisesti aikuiset ja lapset etenevät yhteisessä luovassa prosessissa. Uusia asioita keksitään ja toiminnan sääntöjen tarkoitusta, sekä merkitystä mietitään avoimesti ja ratkaisukeskeisesti. Lasten näkemykset otetaan arvostavasti huomioon. Aikuiset pyrkivät huomiomaan lapsien toiveet ja ideat erilaisten toimintatapojen ja menetelmien avulla. (Nurmi & Rantala 2011, 146.) Neljännellä portaalla, jonka nimi on kohti itsenäistä päätöksentekoa, tuetaan vahvasti lasten vastuunottoa ja toimintakykyä ryhmänä. Aikuisen tehtävänä on toimia lasten toiminnan mahdollistajana. Tällöin aikuiset tulevat apuun, jos syntyy tilanteita, joita lapset eivät itse hallitse. Viides porras on autonomia. Tällä portaalla osallisuus on kaikkein keskeisintä, jolloin lapsi nähdään arvostettuna yksilönä. Tällöin lapset toimivat itsenäisesti yhteisössä, tekemisen ideat syntyvät lapsilta ja he aloittavat projekteja, sekä kutsuvat aikuisia yhteiseen päätöksentekoon. Tällä portaalla aikuinen on toiminnan mahdollistajana, tarjoaa resursseja, sekä toimii linkkinä yhteiskunnallisiin laajempiin järjestelmiin. (Nurmi & Rantala 2011, 145.)

4.2 Lapsen osallisuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuslaissa (L 13.7.2018/540) on määritelty varhaiskasvatuksen tavoitteet ja yksi niistä on varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Tämä tulee ilmi myös YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksessa. Artiklassa 13 on määritelty, että lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä vapaasti (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 20.11.1989). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kuvaillaan, että kaikessa toiminnassa tulisi edistää osallisuutta, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Tämä on osa inklusiivista toimintakulttuuria. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 30.)

Pedagogisten teemojen sekä sisältöjen tulisi rakentua niin, että ne ovat lapsen mielenkiinnonkohteista ja aiemmista kokemuksista koostuvia ideoita. Tavoitteena olisi, että näin aloitteellisuus, sekä aktiivinen tiedon rakentaminen jo olemassa olevan tiedon pohjalle mahdollistuisi. Tästä toimintatavasta käytetään nimitystä lapsilähtöisyys, joka käsitetään vaihtelevasti ja siitä on olemassa erilaisia näkökantoja. Erilais-

ten näkökantojen muodostumista voidaan selittää sillä, että on pelätty uusien käsitteiden linjaavan päiväkodin toimintaa liikaa lasten toiveista ohjautuviksi ja jättäisi liian vähän tilaa varhaiskasvatuksen ammattilaisten osaamiselle sekä oppimistavoitteiden mukaiselle toiminnalle. (Hujala & Turja 2016, 45.) Lapsilähtöinen toiminta nähdään toteutuvaksi vapaassa leikissä sekä henkilökohtaisissa asioissa. Muuten vaikutusmahdollisuudet voivat olla rajallisia. Esimerkiksi ehdotuksia voi tehdä, kun toiminta ei ole suunnitelmallista tai sisällä tiukkoja sääntöjä. Tällaisia tilanteita voivat olla askartelu, ulkoilu, retket tai lauluhetket. Aikuiset voivat myös huomaamattomasti poimia lapsilta ideoita toiminnan suunnitteluun. Arjen rutiineista aikuiset eivät neuvottele lasten kanssa tai muuta niitä kovin helposti. Lasten vaikutusmahdollisuudet omaan elämään koetaan edelleen melko rajallisina, vaikka osallisuuden kulttuuri on levinnyt varhaiskasvatuksen kentällä. (Hujala & Turja. 2016, 45-46.)

Osallisuus pohjautuu vapaaehtoisuuteen sekä tasavertaiseen suhteeseen ja dialogiseen keskusteluun. Myös osallisuuden käsite on saanut erilaisia tulkintoja. Osallisuuden on ajateltu tarkoittavan samaa, kun osallistuminen ja aktiivisuus. Nämä eivät kuitenkaan pidä sisällään osallisuuden ydintä, eli lasten ja aikuisten tasavertaista neuvottelua tai toimintaa sekä yhteisöllisyyttä. Osallistumista voidaan pitää alkuna syvemmälle osallisuudelle. Osallistumisen käsitteen mukaan henkilö on mukana jossain ennalta suunnitellussa, mutta ei välttämättä ole ollut itse mukana vaikuttamassa sen sisältöön. (Hujala & Turja 2016, 47-48.) Vasta viimeisten vuosien aikana ollaan laajemmalla tasolla alettu kiinnittämään huomiota osallisuuden toteutumiseen pienemmässä mittakaavassa, eli kuinka osallisuus toteutuu lasten lähiympäristöissä ja omassa elämässä, sekä miten he tulevat kuulluksi ja pääsevät vaikuttamaan ja miten pienempien lasten omat näkökulmat tuodaan esiin. Koti ja päiväkotit ovat ensimmäisiä oppimisympäristöjä, jossa lapsi saa kokemuksia näistä. Lapset voivat kokea olevansa toimijoina omassa elämässä, mutta samalla riippuvaisia myös muista, sekä kokea olevansa osallisia näissä yhteisöissä. (Hujala & Turja 2016, 48.)

Osallisuuden toteutumisen perusedellytyksiin kuuluu tiedonsaantiin, kommunikaatioon – ja kieleen sekä materiaaliin resursseihin liittyvät ehdot. Myös luottamus muihin ja itseensä ovat osallisuuden perusedellytyksiä. Jos lapsen kyky kommunikoida ja ajatella on erilaisista syistä rajoittunut, voi hänen osallisuuttaan tukea esimerkiksi

kuvia käyttämällä, dokumentoimalla toimintaa, vaihtoehtoisilla kommunikaatiomenetelmillä, sekä ympäristön, eli esimerkiksi päiväkodin tilojen, huonekalujen ja valaistuksen, esillepanoilla. (Hujala & Turja 2016, 50.) Lasten tulisi olla mukana jokaisessa vaiheessa toimintaprosessia alusta loppuun saakka: ideoiden esittämisessä, olla mukana suunnittelemassa sopivia tiloja ja suunnittelemassa toimintaa, tekemässä päätöksiä ja valintoja, olla mukana toteuttamassa suunniteltua toimintaa, sekä lopuksi myös arvioimassa toimintaympäristöä ja toimintaa. (Hujala & Turja 2016, 50.) Uusissa tilanteissa, joissa aikuinen tarjoaa lapselle uudella tavalla vaikutusvaltaa, on aikuisten tehtävänä luottaa lapsen kykyyn toimia tilanteissa. Lapsen tulisi kokea, että hän tulee kuulluksi ja saa olla vaikuttamassa, eikä aikuiset vain nappaa heiltä huomaamatta ideoita (Hujala & Turja 2016, 51.) Vuorovaikutuksen lapsen ja aikuisen välillä tulisi olla dialogista keskustelua (Marjanen & Marttila 2013, 87). Osallisuus on siis arvostavaa vuorovaikutusta (Ojala 2015, 129).

Uudessa pedagogisessa ajattelutavassa koetaan haasteena varhaiskasvatuksen ammattilaisten tulevaisuussuuntautunut ja lasten nykyhetkeen keskittyneet mielenkiinnonkohteet ja tarkoitukset sekä näiden yhteensovittaminen arjessa (Hujala & Turja 2016, 45). Osallisuuden toteutumiseen on vedottu henkilökunnan vähyydellä ja sen myötä resurssipulalla, jonka vuoksi osallisuuden toteuttaminen on kärsinyt. Osallisuus nähtiin jonain ylimääräisenä asiana, joka vie aikaa ja jota käytetään silloin, kun se on mahdollista. (Stenvall & Seppälä 2008,16.) Haasteena voidaan nähdä myös, että aikuiset eivät anna mahdollisuutta lapselle toteuttaa heidän osallisuutta väittäen, että jonkin asian tekeminen ei olisi mahdollista tai se olisi hankalaa toteuttaa (Marjanen & Marttila 2013, 225).

4.3 Vanhemman osallisuuden tukeminen varhaiskasvatuksen palveluissa

Tässä alaluvussa tuodaan esiin vanhemman osallisuuden kokemusta vahvistavia tekijöitä. Usein vanhemman roolista puhuttaessa käytetään termejä kasvatuskumppanuus ja yhteistyö. Anna-Liisa Lämsä (2013, 49) tekee eron yhteistyön ja kasvatuskumppanuuden välillä. Hänen mukaansa yhteistyö tarkoittaa enemmän yhteisiä sopimuksia, joita voidaan tehdä myös ilman vuorovaikutusta toisen osapuolen

kanssa. Kumppanuuden hän näkee sen sijaan tarkoittavan enemmän yhdessä toimimista lapsen edun ja kasvatustavoitteiden saavuttamiseksi vuorovaikutuksen kautta. Lasten ja perheiden palveluiden yksi tärkeä kehittämiskohde on kumppanuuden vahvistaminen. Tavoitteena perheen ja ammattilaisten välillä on vastata lasten ja perheiden tarpeisiin noudattamalla sitoutumisen, ammattitaidon, myönteisen vuorovaikutuksen, tasa-arvon ja vastavuoroisen luottamuksen periaatteita. Kumppanuuden edellytyksenä on, että kaikki osapuolet ovat tietoisia sitoutumisestaan yhteiseen tavoitteeseen. Kumppanuus kasvattaa tavoitteiden saavuttamisen todennäköisyyttä, sekä vahvistaa palvelujen antajien keskinäistä luottamusta. (Perälä ym. 2011, 20.) Kumppanuustyöskentelyn ja osallisuuden vahvistamisen keskeisimpiä periaatteita on se, että vanhemmat vastaavat viime kädessä omaa lastaan ja perhettään koskevasta päätöksenteosta ja ovat siinä myös osallisina. Palveluiden tavoitteena on tarjota riittävästi tukea, tietoa ja vaihtoehtoja, joita perhe voi hyödyntää. Tämä edellyttää sitä, että kunnioitetaan perheen arvoja ja tarpeita, palveluiden uudelleen suunnittelua, palveluiden välistä keskinäistä yhteistyötä, saumatonta tiedonkulkua sekä palveluiden yhdistämistä perheen näkökulmasta mielekkääksi kokonaisuudeksi. (Perälä ym. 2011, 20.)

Kun lapsella ilmenee erityisen tuen tarvetta, on kumppanuuden ilmapiirin luominen erityisen tärkeässä asemassa (Kekkonen 2012, 23). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016, 32) puhutaan kuitenkin yhteistyöstä, mutta sillä tarkoitetaan samaa kuin edellä mainittu kasvatuskumppanuus. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan yhteistyön tavoitteena vanhempien kanssa on ”huoltajien ja henkilöstön yhteinen sitoutuminen lasten terveen ja turvallisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistämiseen”. Vastuu yhteistyön laadusta, suunnitelmallisuudesta ja toteutumisesta ylipäättään on varhaiskasvatusta järjestävällä taholla ja ryhmässä henkilökunnalla. Laadukas yhteistyö edellyttää henkilökunnalta aktiivisuutta ja aloitteellisuutta luotettavan ja avoimen vuorovaikutussuhteen rakentamiseksi.

Vanhemmat tuntevat lapsensa ja hänen toimintatapansa parhaiten. Heidän tietoa lapsestaan voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksessa ja varhaiskasvatuksen tietoa lapsesta voidaan hyödyntää myös kotona. Tekemällä yhteistyötä kodin ja varhaiskasvatuksen välillä kaikki lapsen kanssa toimivat aikuiset saavat laajemman, syvälisen ja monipuolisemman kuvan lapsesta. (Lämsä 2013, 59; Sandberg 2018, 46.)

Monipuolinen kuva lapsesta auttaa tarkoituksenmukaisen tuen suunnittelussa, kun lapsella on jokin tuen tarve. Tietoa lapsesta, lapsen tavoista ja toiminnasta sekä mahdollisista tukimuodoista pitää jakaa myös vanhemmille ja heidän tulee osallistua tuen suunnitteluun ja sen toimivuuden arviointiin varhaiskasvatustilain nojalla. Kodin ja varhaiskasvatuksen välisen vuorovaikutuksen tulisi olla avointa ja luotettavaa, sillä toimiva vuorovaikutussuhde näiden kahden välillä on jo itsessään iso tuki lapsen kehitykselle ja oppimiselle. Vanhempien omasta jaksamisesta ja osaamisesta tulee myös huolehtia, jotta he jaksavat ja pystyvät tukemaan lastaan kotona samalla tavalla kuin päiväkodissa. (Lämsä 2013, 60; Heinämäki 2004, 23-25, 29-31.)

Vanhempien osallisuuden tukeminen voi haastaa henkilökuntaa, koska heidän on tunnettava paikalliset varhaiskasvatuksen sekä lapsi- ja perhepalveluiden tukimuodot ja ammattilaisten toimenkuvat ohjatesaan vanhempia erilaisiin tukipalveluihin (Heinämäki 2004, 65). Varhaiskasvatuksessa on tehtävä yhteistyötä luontevien alueellisten tai paikallisten toimijoiden kanssa, esimerkiksi neuvolan, lastensuojelun tai muiden sosiaali- ja terveystalveluiden ammattilaisten kanssa. Tällä monialaisella yhteistyöllä varmistetaan, että lapset saavat tarvitsemansa tuen sekä ohjauksen. Monialaisella yhteistyöllä voidaan taata myös vanhempien sekä henkilökunnan osaaminen ja oikeat toimintamallit erityislapsen kanssa. Esimerkiksi vasukeskusteluihin voidaan pyytää terapeutti tai erityisopettaja kertomaan vanhemmille tai päiväkodin henkilökunnalle erityistä tukea tarvitsevan lapsen kanssa toimimisesta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 33-34.) Vertaistukea vanhemmuuteen voi saada tutustumalla muihin vanhempiin esimerkiksi päiväkodin vanhempainiloissa (Marjanen & Marttila 2013,133).

5 Neuropsykiatriset erityispiirteet

Neuropsykiatrisilla erityispiirteillä tarkoitetaan kehityksellisiä aivojen toimintaan liittyviä häiriöitä, joilla on usein suuri vaikutus henkilön taitoihin ja kykyyn olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Tällaisia neuropsykiatrisia häiriöitä ovat muun muassa ADHD, autismi, Touretten oireyhtymä ja pakko-oireiset häiriöt eli OCD. (Suomen mielenterveysseura, [viitattu 12.3.2018].) Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan näitä yleisimpiä neuropsykiatrisia erityispiirteitä ja sellaisen omaavien lasten sekä heidän vanhempiansa osallisuutta päiväkodin palveluja suunniteltaessa. Neuropsykiatrisista erityispiirteistä käytetään myös lyhennettä nepsy ja sitä käytetään myös tässä opinnäytetyössä.

5.1 ADHD

ADHD on yleisin kehityksellinen neuropsykiatrinen häiriö, jonka ydinoireet ovat tarkkaamattomuus, ylivilkkaus ja impulsiivisuus. Se on synnynnäinen geneettinen ominaisuus, jonka kehittymiseen vaikuttaa perintötekijöiden lisäksi ympäristö. ADHD:n esiintyvyys lapsuusiässä on 4-5%. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 243; Sandberg 2018, 17.) ADHD:n diagnoosi perustuu lääkärin arvioon sekä lapsen että vanhempien laaja-alaiseen haastatteluun, jossa kerätään tietoa raskausajasta, lapsen fyysisestä ja psyykkisestä kehityksestä sekä tämän kasvuympäristöstä. Myös muiden lapsen kanssa tekemisissä olevien aikuisten arviot lapsen käytöksestä ovat oleellisia diagnoosia tehdessä. Usein varhaiskasvatuksen henkilökunnalta kysytään lapsen toimintatavoista sekä kehityksestä ja oppimisesta. ADHD:n oireet eivät saa selittyä muulla sairaudella, jotta diagnoosi olisi mahdollista tehdä. Oikea diagnoosi olisi hyvä saada ennen kouluikää aktiivisten tukitoimien aloittamiseksi, jotta vältetään lapsen alisuoriutuminen koulussa, sosiaaliset ongelmat sekä ennalta ehkäistään syrjäytymistä. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 244-246.)

ADHD:n oireet ilmenevät ihmisillä yksilöllisesti ja ne voivat muuttaa ilmenemismuotoaan ihmisen kasvaessa ja kehittyessä. Poikkeuksellisen runsas aktiivisuus on kuitenkin varhaislapsuuden näkyvin piirre. (Sandberg 2018, 17, 36.) Lääketieteessä painotetaan kolmea ydinoiretta, jotka ovat tarkkaavaisuus, yli- tai aliaktiivisuus sekä

impulsiivisuus. Yleisiä haasteita ADHD lapselle ovat myös toiminnan ohjaus, omien tunteiden tai käytöksen sääteleminen sekä työmuistin heikkous. ADHD lasten älykkyysosamäärä on kuitenkin normaali. Heillä saattaa olla erityistaitoja tai mielenkiinnonkohteita, jotka tulisi huomioida kasvua ja oppimista tukiessa. (Sandberg 2018, 17-18.) ADHD voidaan diagnosoida aikaisintaan neljän vuoden iässä, mutta epätarkkoja kehityksellisiä oireita on voinut ilmetä lapsella jo vauvana. Tällaisia oireita ovat esimerkiksi univaikeudet tai puheen-, kielen- tai motorisen kehityksen viiveet. 4-6 vuotiailla ADHD:n oireet erottuvat jo selvemmin normaaliksi katsotusta käytöksestä. Heillä ilmenee poikkeavaa lyhytjännitteisyyttä, vaikeutta keskittyä, ylivilkkautta sekä impulsiivisuutta. Päiväkodissa ne usein näyttäytyvät vaikeutena odottaa omaa vuoroaan. ADHD-lapset eivät kuuntele ohjeita loppuun, he eivät pysty rauhoittumaan tai säätelemään omaa toimintaansa, kuten äänenkäyttöä, käyttäytymistä tai tunteitaan. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 243-244; Sandberg 2018, 39-40.) Vahvat ja selkeät oireet vaikeuttavat lapsen elämää huomattavasti päiväkotiryhmässä, jossa täytyy usein kuunnella ohjeita, odottaa omaa vuoroaan ja olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten lasten ja aikuisten kanssa.

Lapsen tarvitsemat tukitoimet tulisi aloittaa heti tuen tarpeen ilmetessä lapsen omassa ympäristössä eli kotona ja päiväkodissa. ADHD:n lääkehoitoa ei suositella alle kouluikäisille lapsille vaan lasta ja perhettä tulisi tukea ensisijaisesti psykososiaalisten tukimuotojen, eli neuvonnan ja ohjaamisen kautta. Psykososiaalisten hoitomuotojen tavoitteena on vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen sekä muokata lapsen toimintaympäristöä toivottua käytöstä tukevaksi. Koska ADHD:n oireet ovat yksilöllisiä, myös tuki suunnitellaan yksilöllisesti lapsen haasteet ja vahvuudet huomioiden. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 250-253.) Aikuisten tulisi kiinnittää huomiota omaan tapaansa neuvoa lasta, sillä usein aikuiset ohjaavat kieltojen ja negatiivisen palautteen kautta. Tämä johtaa siihen, että lapsi, jolla on ADHD-oireita, saa osakseen enemmän negatiivista kuin positiivista palautetta. Jatkuva negatiivisen palautteen saaminen vahingoittaa lapsen psyykkistä kehitystä ja johtaa lopulta siihen, että lapsi kehittää itselleen negatiivisen minäkuvan. (Sandberg 2018, 49.) Lapsen yksilöllisten vahvuuksien ja kiinnostuksen kohteiden huomioiminen vuorovaikutuksessa ja toiminnan suunnittelussa on tärkeää. ADHD-oireiden yksilöllinen ilmeneminen pitää huomioida tukimuotoja suunniteltaessa ja tuen toimivuutta sekä tarkoituksellisuutta tulisi arvioida säännöllisesti. (Sandberg 2018, 25.)

5.2 Autismi

Autismi on synnynnäinen keskushermoston kehityksen häiriöön perustuva oireyhtymä, joka aiheuttaa yksilöllisiä haasteita arkeen. Kaikilla autistisilla henkilöillä kuitenkin on vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa ja taidoissa olla vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Heidän on esimerkiksi hankala ymmärtää ja tunnistaa muiden tunnetiloja ja ajatuksia. Lisäksi autismiin voivat liittyä oudot käyttäytymismuodot sekä aistien yli- tai aliherkkyys. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2009, 23; Autismiliitto, [viitattu 12.6.2018].)

Autismi ei välttämättä näy ulospäin, joten sen tunnistaminen tapahtuu vasta eri kehitysvaiheiden viivästyessä. Autistisen lapsen kielen kehitys tapahtuu poikkeavasti ja usein tämän kehitysalueen viive ja haasteet havaitaan ensin. (Kerola ym. 2009, 25.) Sosiaalisessa kehityksessä on myös haasteita, lapsi saattaa olla ”omissa maailmoissaan”, hän ei katso kohti tai silmiin kun hänelle puhuu ja hänen käytöksensä saattaa olla omaehtoista, toisten huomiotta jättämistä. Kerola ym. (2009, 25, 39-43) kuvailevat autistisen lapsen suhtautuvan muihin ihmisiin kuin esineisiin. Autistiset lapset eivät kuitenkaan tee näin ilkeyttään, heiltä vain puuttuu taito olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Erikoiset mielenkiinnon kohteet saattavat antaa viitettä autistisesta piirteestä. Mielenkiinnon kohde voi olla lapsella pysyvä tai ne voivat vaihdella, mutta usein autistinen lapsi tietää omasta mielenkiinnon kohteestaan kaiken mahdollisen ja sen parissa puuhasteleminen tuo iloa lapsen elämään. (Autismiliitto, [viitattu 12.3.2018].)

Päiväkodissa autistinen lapsi ei jaa huomiotaan ja mielenkiinnonkohteitaan aikuisen kanssa, eli häneltä puuttuu normaaliin vuorovaikutukseen kuuluva jaettu huomio lapsen ja aikuisen välillä (Kerola ym. 2009, 39). Jaettu huomio tarkoittaa sitä, että lapsi haluaa jakaa aikuisen kanssa kiinnostuksensa jostakin tietystä asiasta. Lapsi esimerkiksi osoittaa lintua tai autoa ja katsoo sen jälkeen aikuista, jotta voi varmistua tämän huomanneen tämän tärkeän asian. (Murray & Goldbart, 2009; Häklin 2012, 3 mukaan.) Lapsella voi olla myös puheen kehityksen poikkeama, kuten edellä on mainittu. Selkeimmin sosiaalisten taitojen puuttuminen tulee esiin leikissä, joka on autistiselle lapselle vaikeaa. Autistisilla lapsilla voi olla vaikeus ymmärtää, että toisella ihmisellä on erillinen mieli ja tästä johtuen hänen on vaikea ymmärtää toisten

tunteita ja ajatuksia mikä vaikuttaa autistisen lapsen kykyyn leikkiä. Hän saattaa leikkiä pääosin yksin ja leikki saattaa aikuisesta vaikuttaa oudolta tai erikoiselta, lapsi esimerkiksi juuttuu toistamaan samaa toimintaa yhä uudestaan ja uudestaan. (Kerola ym. 2009, 48.)

5.3 Aspergerin oireyhtymä

Aspergerin oireyhtymä kuuluu autismin kirjon oireyhtymiin ja se muistuttaa lievää autismia, mutta asperger- lapsella on hyvin vähän, jos ollenkaan ongelmia kielellisessä kehityksessä. On yksilöllistä, miten Aspergerin oireyhtymä ilmenee, mutta kaikilla on vaikeuksia sosiaalisessa kanssakäymisessä, toistavia käyttäytymismalleja ja rutiineja ja heidän aistinsa voivat olla yli- tai aliherkkiä ärsykkeille. (Dawson & McPartland, Ozonoff 2002, 17; Autismi- ja Aspergerliitto, [viitattu 14.6.2018].) Aspergerin oireyhtymä eroaa Autismista siis vain siinä, että asperger- henkilöillä ei ole ongelmia kielellisessä kehityksessä ja heidän älykkyytensä on normaalilla tai korkeammalla tasolla.

Sosiaalisessa kanssakäymisessä asperger- lapsilla ilmenee vaikeuksia niin kommunikaation, vuorovaikutuksen kuin mielikuvituksenkin alueilla. Heidän on vaikea ymmärtää toisten ihmisen ajatuksia ja tunteita sekä ilmaista omia tunteitaan, mikä vaikeuttaa ystävyysuhteiden muodostamista. He eivät myöskään huomaa pieniä sosiaalisia vihjeitä, kuten äänen sävyeroja tai muita sosiaalisia sääntöjä, jonka vuoksi asperger- lapset voivat olla todella suorasanaisia. Asettuminen toisen asemaan ja toisten käytöksen tulkitseminen on myös haasteellista. (Autismi- ja Aspergerliitto, [viitattu 14.6.2018].)

Asperger- lapsilla on vähän tai heillä ei ole ollenkaan vaikeuksia kielen tuottamisessa, mutta heidän tapansa käyttää kieltä on usein erilainen kuin muilla lapsilla. He saattavat puhua ikäänsä nähden liian vaikeita lauseita ja käyttää ”aikuismaista” kieltä leikki-ikäisinä. He voivat myös puhua kaikupuheena ulkoa opeteltuja fraaseja autististen lapsien tapaan. Äänen käytössä voi olla poikkeavuutta, asperger- lapset voivat huutaa tai puhua liian hiljaa, puhe voi olla monotonista ja puheen rytmitys

poikkeavaa. (Dawson ym. 2002, 19-20.) Asperger- lapsi voi ymmärtää puheen todella kirjaimellisesti. He eivät esimerkiksi ymmärrä sarkasmia tai kielikuvia ollenkaan. Lapsi saattaa myös ilmehtiä oudosti kesken keskustelun ja hänen voi olla vaikeaa muistaa mistä juuri puhuttiin. (Autismi- ja Aspergerliitto, [viitattu 14.6.2018].)

Erityiset mielenkiinnonkohteet liittyvät Aspergerin oireyhtymään samoin kuin Autis- miinkin. Mielenkiinnon kohteet voivat olla todella tarkkaan rajattuja aiheita, joista as- perger- lapset voivat osata aivan kaiken. He muistavat hyvin yksityiskohtia, mutta eivät osaa yleistää tietoaan aiheesta. He uppoutuvat aiheen pariin helposti tuntikau- siksi niin syvästi, että unohtavat syödä tai käydä vessassa. (Dawson ym. 2002, 20- 21.) Mielenkiinnon kohteet voivat vaihdella ajan mittaan, mutta jo päiväkotikäisellä lapsella usein on jokin erityinen mielenkiinnonkohde. Mielenkiinnon kohteet voidaan kuitenkin nähdä myös vahvuutena, joka tuo iloa lapsen elämään. Hyvä muisti, kes- kittymiskyky ja uppoutuminen voidaan nähdä lapsen vahvuuksina, joita voi hyödyn- tää varhaiskasvatuksessa ja lapsen kanssa toimiessa. (Autismi- ja Aspergerliitto, [viitattu 14.6.2018].)

Yleistämisen vaikeus näkyy usein asperger-lapsen käyttäytymisessä. Uudet asiat ja toimintatavat saattavat ahdistaa suunnattomasti, jonka vuoksi asperger-lapset suo- sivat kaavamaisesta käyttäytymisestä. Jokaisessa tilanteessa ja ongelmia ratkottaessa pitäisi toimia aina samalla tavalla. Ennakointi, säännöt ja sopimukset ovat heille tär- keitä ja niitä voi käyttää asperger-lapsen kuntoutuksen ja itsenäisen toimintakyvyn parantamiseksi. Esimerkiksi päivärytmi ja tilanteiden ennakoitavuus auttavat kaikkia lapsia, mutta erityisesti autistisia sekä asperger-lapsia. Päiväjärjestys voidaan ker- toa kuvina, jolloin lapsi pystyy itse seuraamaan sitä, vaikkei osaisi vielä lukea. Lasta täytyy kuitenkin myös haastaa, jotta rutiinit eivät estäisi hänen kehitystään ja oppi- mistaan. (Koivumäki, Lastentarha 4/2017,13-15.)

5.4 Touretten oireyhtymä

Touretten oireyhtymä on kehityksellinen häiriö, jossa ihmisellä on Tic-oireita, eli he tekevät hallitsemattomia liikkeitä tai päästävät äännähdyksiä, joita he eivät pysty kontrolloimaan. Diagnoosin saamiseksi Tic-oireita on esiinnyttävä pitkäaikaisesti ja

oireet ovat niin motorisia kuin äänellisiäkin ja ne ovat alkaneet alle 18- vuotiaana. Tic-oireet itsessään ovat aika tavallisia lapsilla, koska niitä esiintyy 20% leikki-ikäisistä ja alakoululaisista lapsista. Useimmiten Tic-oireista itsessään ei ole lapselle haittaa, vaikka niiden vuoksi lapsi saattaa saada ympäristöltään negatiivista palautetta. Touretten oireyhtymällä on usein seuranaan joko ADHD tai pakko-oireinen häiriö, joiden hoitaminen on oleellisempaa myös Touretten hoitamisen kannalta. Touretten hoidossa keskeisiä asioita ovat neuvonta ja ohjaus, mutta jos Tic-oireet häiritsevät arkea kohtuuttoman paljon, voidaan niitäkin hoitaa lääkkeillä tai terapialla. (Leivonen, Voutilainen & Sourander 2016, 286-287.)

Touretten syndroomaan liittyy Tic-oireet. Ne ovat äkkinäisiä eikä niitä pysty ennakkoimaan ja ne tulevat sarjoissa. Motoriset Tic-oireet ovat lihaksen tai lihasryhmän hallitsemattomia nytkähdyksiä. Usein ensimmäiset Tic-oireet ovat motorisia, yksinkertaisia liikkeitä, kuten esimerkiksi silmien räpyttelyä tai hartioiden nykimistä. Äänellisiä Tic-oireita ovat esimerkiksi rykiminen tai yskiminen. Tic-oireet jaetaan yksinkertaisiin ja monimuotoisiin Tic-oireisiin. Yksinkertaiset Tic-oireet ovat rajoittuneet pienelle alueelle ja ne eivät ole tarkoituksenmukaisia. Monimuotoiset Tic-oireet vaikuttavat tarkoituksenmukaisilta, mutta ne eivät sovi tilanteeseen tai ovat muuten sopimattomia. Esimerkiksi toistuva toisten ihmisten koskeminen on monimuotoinen Tic-oire. Sensoriset Tic-oireet ovat ennen varsinaista Tic-oiretta edeltäviä epämieluisia tuntemuksia lihaksissa tai kehossa kokonaisvaltaisesti. Tic-oireiden voimakkuuteen ja esiintymiseen vaikuttavat yksilöllisesti myös stressi, ahdistus ja väsymys. (Leivonen ym. 2016, 287-288.)

Touretten oireyhtymälle ei ole parantavaa hoitoa, mutta Tic-oireita pystytään lievittämään ja poistamaan niiden haittavaikutuksia erilaisilla hoitomuodoilla. Hoitoon kuuluu aina oleellisesti koko perheen neuvonta ja ohjaus, jotta lapsi, jolla Tourette on sekä hänen läheisensä tietävät ja ymmärtävät oireyhtymää paremmin. Tourettea sairastavalle lapselle annetaan tiedon lisäksi työkaluja oireyhtymän kanssa elämiseen ja arjen helpottamiseksi. Tiedon saaminen on tärkeää, jotta pystytään ehkäisemään mahdollisimman paljon ympäristön negatiivisia vaikutuksia lapseen sekä lapsen oman itsetunnon ja myönteisen minäkuvan tukemiseksi. (Leivonen ym. 2016, 291.) Oireita voidaan helpottaa myös käyttäytymisterapian avulla, jos niistä on lapselle kohtuuttoman paljon haittaa. Käyttäytymisterapian lähtökohtana

on kehittää Tic-oireelle hyväksyttävämpi ilmenemismuoto, jokin vaihtoehtoinen toimintamalli. Terapian avulla lapsi oppii myös paremmin tunnistamaan omat Tic-oi-reensa ja niihin vaikuttavat tekijät. (Leivonen ym. 2016, 292.)

5.5 Pakko-oireinen häiriö (OCD)

Pakko-oireinen häiriö eli OCD (obsessive-compulsive disorder) on sairaus, jossa henkilöllä on toistuvia pakkoajatuksia tai pakkotoimintoja, jotka hän kokee epämiel-lyttäväksi ja ne vaikeuttavat normaalia arkea huomattavasti. Sairaus voi pahimmil- laan lamata ihmisen toimintakyvyn ja se voi puhjeta milloin vain. Pakko-oireet eivät kuitenkaan saa selittyä millään muulla mielenterveyden häiriöllä. Esimerkiksi Autis- min kirjoon liittyy toistuvia käytösmalleja, vaikka kyseessä ei ole pakko-oireinen häi- riö. (Suomen Tourette- ja OCD-yhdistys, [viitattu 12.3.2018].) Pakko-oireisessa häi- riössä lapsella on pakkoajatuksia, pakkotoimintoja tai molempia ja ne aiheuttavat selvää haittaa lapsen sekä koko perheen arkeen. Välillä lapsella voi olla myös oi- reettomia kausia, mutta kuormittavat tapahtumat voivat laukaista pakkoajatuksia tai -toiminnot uudelleen. (Kumpulainen & Ranta 2016, 280.)

Leikki-ikäisillä pakkoajatuksia yleensä liittyvät vaaraan, vahingoittumiseen tai uh- kaan. Jos pakko-oireiseen häiriöön sairastuu lapsena, häiriö voi alkaa yhdellä huo- maamattomalla pakko-oireella, jonka jälkeen rituaalit ja pakkoajatuksia lisääntyvät vähitellen. Oireiden havaitseminen saattaa viivästyä juuri siksi, että ensimmäiset pakkotoiminnot tai ajatukset eivät ole silmiinpistäviä tai eivät häiritse vielä lapsen toimintaa mitenkään merkittävästi. Havaitsemista hankaloittaa vielä sekin, että 2-6 vuotiailla esiintyy usein rituaaleja tai taikauskkoa esimerkiksi nukkumaan mennessä ja se on täysin normaalia. Näiden rituaalien tekemättä jättäminen ei kuitenkaan ai- heuta terveillä lapsilla ongelmia, sillä pakko-oireisessa häiriössä rituaalista luistami- nen aiheuttaa suurta ahdistusta ja epämukavuuden tunnetta. (Kumpulainen & Ranta 2016, 281.)

Yli puolella pakko-oireista häiriötä sairastavista on jokin liitännäissairaus ja useim- miten se on toinen neuropsykiatrinen sairaus, esimerkiksi ADHD. Liitännäissairaus voi hankaloittaa pakko-oireisen häiriön tunnistamista ja hoitoa. Pakkoajatuksien ja

toimintojen hoidon kannalta myös liitännäissairauden hoito on tärkeää. Aikuiset saattavat helposti lähteä lapsen pakko-oireisiin mukaan ja toteuttavat tämän vaatimuksia, jotta pääsisivät tilanteissa eteenpäin. Tämä on kuitenkin haitaksi lapselle, jonka pitäisi oppia pois pakkotoiminnoistaan ja rituaaleistaan. Käyttäytymisterapialla pyritään lieventämään pakkotoiminnoista johtuvaa ahdistusta ja opettelemaan niistä pois. Terapian rinnalla voidaan käyttää myös lääkehoitoa, jos pakko-oireinen häiriö on tarpeeksi vaikea ja se haittaa arkea sekä lapsen että perheen kokonaisvaltaista hyvinvointia. Onkin tärkeää ottaa koko perhe ja muut lapsen arjessa vaikuttavat aikuiset mukaan hoitoon, jotta pakkotoimintoja ylläpitävät toimintamallit saataisiin loppumaan. (Kumpulainen & Ranta 2016, 283-285.)

6 Neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten tukeminen päiväkodin arjessa

Essi Jäntin (2016) toimittamassa kirjassa "Täyttä elämää ADHD:n kanssa" aikuisiällä diagnoosin saaneet ihmiset kertovat omia kokemuksiaan ja elämäntarinoitaan neuropsykiatristen erityispiirteensä kanssa. Vaikka diagnoosi on saatu vasta aikuisena, lähes kaikissa tarinoissa kerrotaan myös lapsuusajan haasteista. Useat kertojat kokivat häpeää siitä, etteivät pystyneet täyttämään ympäristön odotuksia ja etteivät he pystyneet ymmärtämään mitä ja miksi he tekivät väärin. ADHD on impulsiivisuutensa ja toiminnan ohjauksen ongelmiansa vuoksi piirre, jota voi helposti pitää huonona käytöksenä, koska se ei näy selkeästi ulospäin. Sen vuoksi vielä muutama kymmenen vuotta sitten ei tiedetty miten näihin "huonosti käyttäytyviin" lapsiin olisi pitänyt suhtautua.

6.1 Ympäristön sopivuus lapselle

Neuropsykiatristen oireiden ilmeneminen on todella yksilöllistä, joten hoito ja tukitoimet on suunniteltava jokaiselle henkilökohtaisesti. Neuropsykiatristen erityispiirteiden omaavien lasten hyvinvoinnin ja toimintakyvyn kannalta on tärkeää muokata ympäristöä heidän kehitystään tukevaksi. Lasten voimavarojen ja vahvuuksien painottaminen on oleellista hänen suotuisen psyykkisen kehityksensä kannalta. Ympäristön tulisi olla lapselle selkeä sekä ennakoitavissa. Tuen tavoitteena onkin ennen kaikkea tukea ja vahvistaa lapsen ja hänen perheensä jokapäiväistä elämää ja lapsen kasvua sekä kehitystä. Esimerkiksi Touretten Tic-oireita hoidetaan sen mukaan, kokeeko lapsi niiden häiritsevän merkittävästi hänen omaa arkeaan. (Suomen mielenterveysseura: ADHD-vinkkejä kouluun ja arkeen [viitattu 14.6.2018]; Aspergerin oireyhtymä, Autismi- ja aspergerliitto [viitattu 14.6.2018], Duodecim 2015.)

Neuropsykiatriset erityispiirteet vaikuttavat lapsen elämään kokonaisvaltaisesti, joten ympäristössä tulisi painottaa laaja-alaisia tukitoimenpiteitä. Ympäristön tulisi mukautua lapseen ja lapsen tarpeisiin, eikä toisinpäin. Keskeisin tukimuoto varhaiskasvatuksessa onkin fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen kasvatus- ja oppimisympä-

ristön muokkaaminen tukea tarvitsevalle lapselle sopivaksi ja tämän kehitystä tukevaksi. (Sandberg 2018, 47.) Ympäristön muokkaaminen voi tarkoittaa esimerkiksi pedagogisen toiminnan eriyttämistä lapselle sopivaksi, ryhmien muuntelua tai ryhmätilojen uudelleen järjestämistä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 54). Neuropsykiatrisiin erityispiirteisiin voi kuulua aistiyliherkkyyttä, jonka vuoksi esimerkiksi liian kirkkaat tilat voivat häiritä lasta. Toiminnan eriyttämisellä tarkoitetaan lapsen ehdoilla valittua tapaa toteuttaa haluttu toiminta tai tilanne. Pienryhmätoiminta on tästä hyvä esimerkki ja monille tukea tarvitseville lapsille pieni ryhmä onkin helpompi ympäristö opetella uusia asioita kuin iso lapsiryhmä. Eriyttäminen voi olla satunnaista tai tilannesidonnaista, eikä se edellytä lapsen siirtämistä pysyvästi pienryhmään. (Heinämäki 2004, 34.)

Struktuuri tarkoittaa toiminnan rakennetta, sen suunnittelua ja toteutusta. Yleensä varhaiskasvatuksessa tällä tarkoitetaan päivän aikana tapahtuvia asioita, kuten ulkoilua, syömistä ja nukkumista, jotka toistuvat päivittäin samalla tavalla. Tämä luo turvallisuutta ja ennakoitavuutta lasten arkeen. Ennakoitavissa oleva ja turvallinen ympäristö lisää kaikkien lasten hyvinvointia, mutta sen merkitys korostuu erityistä tukea tarvitsevien lasten kohdalla. Heille struktuuri itsessään on jo kuntoutusta edistävä tukitoimi. Varsinkin jos lapsi tarvitsee apua oman toimintansa ohjauksessa tai hänellä on keskittymisvaikeuksia, on tärkeää strukturoida kaikki toiminta. Apuna voi käyttää esimerkiksi kuvia, joiden avulla lapsi pystyy paremmin hahmottamaan päivän kulun ja hänelle annetut ohjeet. (Koivunen 2009, 62-64.)

Ympäristöllä ja muiden ihmisten suhtautumisella on siis suuri vaikutus siihen, koetaanko neuropsykiatristen erityispiirteiden oireet häiritsevinä vai ei. Ihmisiksi kehitytään vuorovaikutuksessa toisten ihmisten sekä ympäristön kanssa. (Launonen 2007, 27.) Tämän vuoksi on tärkeää, että lapsen sosiaalinen, fyysinen ja psyykinen kasvuympäristö hyväksyvät hänet ja tukevat hänen kasvuaan. Jos lapsen sosiaalinen ympäristö, yleensä vanhemmat, päiväkotiryhmän muut lapset ja päiväkodin työntekijät ajattelevat, ettei lapseen saa yhteyttä, on vaarana vuorovaikutuksen yksipuolistuminen ja pelkistyminen. (Launonen 2007, 53-55.) On tärkeää muistaa, että lapsen käytös on hänelle itselleen mielekästä eli se johtuu jostakin. Lapsella on syy käyttäytyä niin kuin hän käyttäytyy omasta näkökulmastaan katsottuna. Aikuisen ja

kasvattajan tehtävä on ymmärtää lapsen oma näkökulma ja syyt toimia, jotta hän pystyy auttamaan lasta kasvamaan. (Koivunen 2009, 50.)

6.2 Oireiden huomiointi

Lapsen tapa toimia on huomioitava tilannekohtaisesti ja yksilöllisesti niin, että lapsi voi suoriutua hänelle annetusta tehtävästä. Aikuisten antamien ohjeiden tulisi olla selkeitä ja lyhyitä, koska jos lapsella on ongelmia työmuistin kanssa, hän ei pysty pitämään mielessään pitkään monimutkaisia ohjeita. Itsesäätelytaitojen harjoittaminen on tärkeää kaikille lapsille, mutta ADHD-oireisille itsensä säätely on haastavampaa ja sen vuoksi heillä voi olla ongelmia sosiaalisissa suhteissaan sekä ystävyys-suhteiden luomisessa. Varhaiskasvatuksessa voidaan tukea lasta kaverisuhteiden luomisessa, harjoittaa vuorovaikutustaitoja leikin ja keskustelujen avulla sekä ehkäistä kiusaamista. (Sandberg 2018, 37-53.) Sääntöjen noudattaminen on vaikeaa kaikille lapsille, jos niitä on monta ja lapset eivät tiedä niiden tarkoitusta. Siksi säännöt kannattaa perustella lapsille ja karsia turhat säännöt pois. Tämä helpottaa myös lasten kanssa säännöistä neuvottelemista. (Koivunen 2009, 66.)

Suomessa varhaiskasvatusta toteutetaan inklusio periaatteen mukaisesti valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman (2016) velvoittamana. Inklusio varhaiskasvatuksessa tarkoittaa sitä, että lapsi osallistuu samaan toimintaan samassa paikassa, oli hänellä tuentarvetta tai ei. Tuki siis viedään sinne missä lapsi on, joka lisää lapsen osallisuutta. Inklusion periaatteena on antaa lapsille monia erilaisia mahdollisuuksia osallistua toimintaan. (Sweet 2008, 28.) Inklusio varhaiskasvatuksessa tarkoittaa siis ajatusta, että kaikkien neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavien lasten tulisi päästä osallistumaan varhaiskasvatukseen lähimmässä päiväkodissaan eli siellä, minne lapsi menisi ilman tuen tarvea. Integraatio tarkoittaa tämän ajatuksen toteuttamista. Tukitoimia tarvitseva lapsi pääsee niin sanottuun normaaliin lapsiryhmään lähimmässä päiväkodissa, hänet siis integroidaan sinne. (Sandberg 2016 [Viitattu 9.11.2018].)

Tukitoimet eivät siis ole erillinen osa varhaiskasvatusta, vaan se on varhaiskasvatuksen tietoista tehostamista sekä ympäristön ja toiminnan suunnittelua, arviointia

ja muokkaamista lapsen tarpeisiin sopivaksi. (Heinämäki 2004, 14-15, 33.) Onnistumisen kokemukset ovat tärkeitä lapsen psyykkisen kehityksen kannalta, ne lisäävät lapsen itseluottamusta ja vahvistavat hänen minäkuvaansa myönteiseen suuntaan. Näitä onnistumisen kokemuksia tulee normaalissa arjessa lapselle useasti päivän aikana. Päiväkodissa esimerkiksi on ollut hyvää ruokaa tai leikki on sujunut. Kasvattaja voi järjestää onnistumisen kokemuksia myös tietoisesti lapselle. Tietoisesti onnistumisen kokemuksia pitää järjestää niille lapsille, jotka saavat niitä arjessa harvemmin ja joille helposti annetaan enemmän negatiivista palautetta. Onnistuminen lisää lapsen motivaatiota yrittää ja oppia uusia asioita. (Koivunen 2009, 38-39.)

Neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavilla lapsilla on usein haasteita luoda ja ylläpitää sosiaalisia suhteita, ohjata omaa toimintaa tai hallita omaa käytöstään. Oireiden voimakkuus ja ilmeneminen vaihtelevat tilanteiden ja paikalla olevien ihmisten mukaan, joka vaikuttaa siihen, miten näihin lapsiin suhtaudutaan eri tilanteissa. (Arnkil & Eriksson 2005, 24.) Näkyviin oireisiin suhtautuminen voi olla myös todella erilaista riippuen siitä, kuinka "häiritseviksi" tai tilanteeseen sopimattomaksi sosiaalinen ympäristö kokee oireet. Esimerkiksi tytöillä esiintyy poikia enemmän ADD:tä, jossa esiintyy kaikkia ADHD:n keskeisiä oireita paitsi ylivilkkautta. Ylivilkkautuksen vuoksi ADD voi jäädä ympäristöltä täysin huomaamatta. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 250.)

7 Tutkimuksen toteutus

Tutkimus toteutettiin teemahaastattelulla. Haastatteluja tehtiin kuusi ja haastateltavat löydettiin omien kontaktien sekä sosiaalisen median kautta. Haastateltavat olivat kotoisin pääasiassa Etelä-Pohjanmaan alueelta, mutta myös muualta Suomesta. Iältään he olivat 23 – 36 –vuotiaita ja kaikki olivat naisia. Yksi haastateltava kertoi kahdesta lapsestaan, joilla molemmilla oli nepsy-piirre eli aineisto koostui kuuden vanhemman omista osallisuuden kokemuksista ja seitsemän lapsen osallisuuden kokemuksen arviosta, jonka vanhemmat tekivät.

Tutkimuskysymyksiksi valikoitui seuraavat kysymykset:

- Miten vanhemmat kokevat oman ja lapsensa osallisuuden toteutumisen päiväkodin palveluita suunniteltaessa?
- Mitkä toimintamallit tukevat nepsy-lapsien ja heidän vanhempiensa osallisuutta vanhempien näkökulmasta?

Lisäksi poimimme tutkimustuloksista muita mielestämme tärkeitä esiin nousseita asioita, kuten vuorovaikutusta ja sen merkitystä osallisuudelle sekä kehitysehdotuksia varhaiskasvatukseen yleensä ja osallisuuteen liittyen. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa nepsy-lapsien ja heidän vanhempiensa osallisuudesta päiväkodin arkea suunniteltaessa. Tavoitteena on myös saada tietoa asioista, jotka lisäävät osallisuuden kokemusta ja mahdollistavat vanhempien ja nepsy-lasten osallisuuden. Kerättyä tietoa voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksessa.

7.1 Haastattelumenetelmä

Teemahaastattelun idea kaikessa yksinkertaisuudessaan on kysyä joltain ihmiseltä, mitä mieltä hän on tutkittavasta asiasta. Tyyliiltään teemahaastattelu sijoittuu struk-

turoidun ja strukturoimattoman haastattelun välimaastoon, eli keskustelu on suhteellisen vapaamuotoista, mutta tutkija on ennalta määritellyt aiheet, joita keskustelussa käydään läpi. (Eskola, Läntti & Vastamäki 2018, 27, 29-30.) Haastattelun tehtävänä on kuvata haastateltavan ajatuksia, käsityksiä ja kokemuksia sekä tunteita käsiteltävästä aiheesta eli teemasta (Hirsjärvi & Hurme 2001, 41). Strukturoidussa haastattelussa on kaikille vastaajille samat kysymykset ja vaihtoehdot, usein tällaisessa haastattelussa käytetään valmiita vastauslomakkeita. Avoimessa haastattelussa, eli strukturoimattomassa haastattelussa, puolestaan tutkijalla voi olla vain pari apusanaa tai -aihetta ja niiden avulla keskustellaan haastateltavan kanssa. (Eskola ym. 2018, 29-30.) Vaikka teemahaastattelussa teemat ovat ennalta määritellyt, käytännössä haastatteluja tehdessä teemat eivät noudata suunniteltua järjestystä. Haastateltava saattaa hyvinkin puhua haastattelun teemoista ristiin ja on haastattelijan työ varmistaa, että kaikista aiheista tulisi kuitenkin puhuttua tarpeeksi. (Eskola ym. 2018, 43.) Tutkimushaastatteluiden erot siis liittyvät käytännössä siihen, kuinka tarkasti kysymykset on muotoiltu ja kuinka paljon haastatteliija itse jäsentelee tilannetta (Hirsjärvi & Hurme 2001, 43).

Haastatteluun suostumiseen voivat motivoida Eskolan, Läntin ja Vastamäen (2018, 31-32) mukaan kolme eri asiaa. Ensinnäkin haastateltava saa mahdollisuuden tuoda esiin oman mielipiteensä ja kokemuksensa käsiteltävästä asiasta. Haastateltava saattaa haluta tuoda edustamansa organisaation tai toiminnan näkökulmaa esiin tai hän voi kokea jopa velvollisuudekseen osallistua tutkimukseen, jos häneltä saatavaa tietoa on hankala saada mistään muualta. Kolmanneksi haastateltavia voi motivoida myös halu auttaa, hänelle on ehkä jäänyt hyvä kokemus aikaisemmasta osallistumisesta tutkimuksen tekoon ja osallistuminen uudelleen on näin ollen mielisää ja helppoa. Haastatteluiden riittävä määrä riippuu täysin tutkittavasta aiheesta, mutta silloin, kun haastattelujen sisällöt alkavat toistaa itseään eikä uutta tietoa saada selville, voi ajatella materiaalia olevan tarpeeksi. (Eskola ym. 2018, 32-33.)

Opinnäytetyössä tehtiin kuusi teemahaastattelua. Haastatteluiden teemana oli vanhempien kokemukset heidän omasta ja lapsensa osallisuudesta päiväkodin palveluita suunniteltaessa. Haastateltavien henkilöiden löytäminen osoittautui yllättävän haastavaksi. Osasyynä oli varmasti se, että esimerkiksi ADHD voidaan diagnosoida

aikaisintaan 4-5 vuotiaalla, mutta useimmin lapsi saa diagnoosin vasta alakoulussa. Autismin kirjon piirteet voidaan diagnosoida aikaisemmin, mutta vanhempia, joilla on nepsy-lapsi, oli todella hankala saada yhteyttä. Haastateltavia etsittiin omien kontaktien kautta ottamalla yhteyttä erilaisiin kuntoutuspalveluihin sekä sosiaalista mediaa hyödyntäen. LAPE –hankkeen ja Autismisäätiön kautta tuli myös apua haastateltavien etsimiseen. Haastatteluun osallistumista motivoi henkilöiden halu kertoa omista ja lapsensa osallisuuden kokemuksista. Opinnäytetyön aihe koettiin tärkeäksi ja tutkimukseen osallistuvat halusivat saada oman äänensä kuuluviin. Haastateltavia olisi todennäköisesti voitu saada enemmän, jos heitä olisi alettu etsiä aikaisemmin. Haastateltavien etsintä aloitettiin keväällä, mutta prosessin hitaus tuli yllätyksenä. Lisäksi haastattelusta ja tutkimukseen osallistumisesta olisi voinut antaa jonkin pienen palkinnon. Tämä olisi voinut lisätä osallistumishalukkuutta.

Osassa haastatteluja kävi niin, että nauhuri lakkasi äänittämästä kesken haastatteluiden. Näin kävi kolmen haastattelun kohdalla, eli kuudesta haastattelusta kolmea ei voitu litteroida. Haastattelija oli kuitenkin tehnyt muistiinpanoja haastattelua tehdessä ja kirjoittanut tiivistelmän haastattelun jälkeen. Todettiin kuitenkin, että olisi parasta pyytää haastateltuja vastaamaan vielä kirjallisena sähköpostitse kysymyksiin uudestaan. Kaksi haastateltavaa saatiin kiinni uudestaan ja he suostuivat vastaamaan kysymyksiin kirjallisesti. Heidän vastauksensa tukivat jo aikaisemmin tehdyt muistiinpanoja, joten aineistossa päätettiin hyödyntää heidän osaltaan kaikkea olemassa olevaa materiaalia. Yksi haastattelu jäi muistiinpanojen ja tiivistelmän varaan, mutta tämä päätettiin pitää mukana tutkimuksessa, sillä muiden haastatteluiden kirjalliset vastaukset tukivat haastattelutilanteessa haastateltavan kirjaamaa materiaalia.

Tutkimusprosessin aikana puntaroitiin aluksi myös vaihtoehtoa jättää kaikki litteroimattomat haastattelut pois, mutta se koettiin vähentävän tutkimuksen luotettavuutta huomattavasti. Kyseisissä haastatteluissa oli nimittäin puhuttu enemmän negatiivisista kokemuksista kuin niissä haastatteluissa, jotka oli saatu litteroitua. Jos kaikki negatiiviset kokemukset olisi jätetty pois tutkimuksesta olisivat luotettavuus kärsinyt paljon ja tulokset olisivat yksipuolistuneet. Tästä syystä kaikki tehdyt haastattelut päätettiin pitää mukana tutkimuksessa.

7.2 Analyysimenetelmä

Jari Eskola (2018, 212-213) esittelee kolme erilaista analyysimenetelmää laadulliselle tutkimukselle. Ensimmäinen on aineistolähtöinen analyysi ja se tarkoittaa, että teoria pyritään konstruoimaan aineistosta. Voidaan tehdä myös teoriasidonnaista analyysiä, joka tarkoittaa, että analyysissä on kytkentöjä teoriaan, mutta se ei suoranaisesti pohjautu siihen. Eskolan mukaan tämä analyysi menetelmä on helpoin aloittelevalle tutkijalle. Kolmas Eskolan esittelemä analyysi menetelmä on teorialähtöinen analyysi, jossa aloitetaan ensin teoriasta, käsitellään empiria ja palataan sitten takaisin teoriaan. Lopputuloksena tulisi kuitenkin olla vuoropuhelu uuden tutkimuksen ja vanhan tiedon välillä, saada asiat keskustelemaan keskenään ja toimimaan yhtenä kokonaisuutena. Eskolan (2018, 215) mielestä tämä on tutkimusta parhaimmillaan. Laadullisessa analyysissä tärkeää on kuitenkin se, mitä sanotaan eikä niinkään se kuka sanoo.

Tutkimuksen aineisto on haastattelemalla kerätty ja se pohjautuu haastateltujen ihmisten omiin kokemuksiin heidän osallisuudestaan. Tutkimuksen aineisto on kokemuspohjaista, jonka vuoksi tutkimuksessa päätettiin edetä analyysissä empirian kautta. Analyysissä ei ole yhtä tai kahta suurta teoriaa analyysin pohjana vaan tutkittu ilmiö ja erilaisia teorioita ja käsitteitä käytetään tulkintakehyksinä (Eskola 2018, 214).

Aineistoa lähdettiin purkamaan pilkkomalla se värikoodattuihin teemoihin. Teemoja valikoitui yhteensä viisi: vuorovaikutus, toimintamallit, kehitettävät asiat sekä positiiviset ja negatiiviset kokemukset. Kaikki haastattelumateriaalit käytiin läpi ja vastaukset jaettiin näihin teemoihin, jonka jälkeen ne ryhmiteltiin tämän värin alle. Sen jälkeen aineistoa käytiin läpi teema kerrallaan ja sieltä poimittiin yhtäläisyyksiä, eroja ja muita olennaisia huomioita, kommentteja ja mielipiteitä. Niistä koostettiin tutkimuksen tulokset, jotka jaettiin tutkimuskysymysten mukaan lasten sekä vanhempien osallisuuteen ja osallisuuden kokemusta määrittäviin tekijöihin. Lisäksi tuloksiin poimittiin osallisuuden kokemusta lisääviä kehitysehdotuksia.

7.3 Tutkimuksen eettisyys

Opinnäytetyö on tehty hyvää tieteellistä tapaa noudattaen. Tutkimuksessa on sovellettu hyviä tieteellisiä käytänteitä (TENK 2012, 6). Lisäksi tutkimusta tehdessä on noudatettu ARENE:n julkaisemia (2018, 8) eettisiä periaatteita, joita ovat tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys- ja tietosuojat.

Opinnäytetyötä varten hankittiin asianmukainen tutkimuslupa. Haastatteluun osallistuminen oli vapaaehtoista ja sen saattoi keskeyttää missä vaiheessa tutkimusta tahansa. Haastatteluun osallistujat olivat saaneet tietoa opinnäytetyön tarkoituksesta ja toteutuksesta etukäteen ennen kuin he olivat päättäneet osallistua tutkimukseen. Ennen haastattelun alkua edellä mainitut asiat käytiin vielä läpi yhdessä haastateltavan kanssa. Haastattelut on tehty anonyymeina ja haastateltavien nimet ovat muutettu opinnäytetyöhön heidän identiteettinsä suojaamiseksi niin, että he eivät ole tunnistettavissa. Heihin viitataan tuloksissa näillä keksityillä nimillä. Samoin kahdessa lainauksessa mainittu lapsen nimi on muutettu. Kutsumme haastateltavia tutkimuksessa nimillä Annika, Heidi, Jessica, Kirsi, Taina ja Roosa. Lasta kutsutaan Villeksi.

Haastattelu dokumentoitiin perinteistä sanelinta, sekä kännykän nauhoitustoimintoa käyttämällä. Tämän lisäksi haastatteluun varauduttiin ottamaan mukaan tietokone, johon tarvittaessa pystyimme kirjoittamaan omia muistiinpanoja. Haastattelutilanteessa kysymykset oli tulostettu paperille sekä haastateltavalle että haastattelijalle. Aineistoa on käsitelty luotettavasti, sillä haastattelut litteroitiin erityistä huolellisuutta ja tarkkuutta noudattaen sanatarkasti. Kerätty aineisto on säilytetty huolellisesti salasanojen takana pilvipalvelun tiedostoissa ja se hävitetään asianmukaisesti, kun tutkimustyö on saatu päätökseen. Opinnäytetyössä on noudatettu myös erityistä tarkkuutta viittauksia muihin tutkimuksiin tehdessä ja teoriaan viitatessa. Tutkimuksen raportointi on pyritty tekemään mahdollisimman läpinäkyvästi ja tarkasti. Tutkimuksen tuloksia ollaan käytetty yhdessä teorian tiedon kanssa vuoropuheluna.

8 Tulokset

Tutkimuksen tulokset esitellään tässä kappaleessa tutkimuskysymysten kautta. Tutkimuskysymyksiksi valikoituivat miten vanhemmat kokevat oman ja nepsy-lapsensa osallisuuden toteutumisen päiväkodin palveluita suunniteltaessa sekä mitkä toimintamallit tukevat nepsy-lapsien ja heidän vanhempiensa osallisuutta vanhempien omasta näkökulmasta. Lisäksi tässä kappaleessa esitellään haastatteluissa esiin nousseita parannus- ja kehittämissuhteita osallisuuden kokemuksen parantamiseksi. Haastateltaville on analyysi vaiheessa annettu uudet nimet identiteetin suojaamiseksi ja heihin viitataan tuloksissa käyttäen näitä nimiä.

8.1 Lasten osallisuuteen tekijät -vanhemman näkökulma

Haastateltavat, joiden lapsella on haasteita kielellisessä kehityksessä, kokivat tärkeäksi kuvien käytön kommunikaation tukena. Lapsen kuulemisen takaaminen lisäksi vanhempien kokemuksen mukaan myös lapsen osallisuutta päiväkodissa. Kaikki haastateltavat kokivat lapsensa tulleen kuulluksi edes yhden aikuisen toimesta päiväkodissa. Yhdessä haastattelussa nousi esiin, että ryhmässä ollut sijainen oli ollut aktiivisimmin vuorovaikutuksessa lapsen kanssa.

Lapsen osallisuuden tukemisen tärkeäksi muodoksi nousi haastatteluissa myös henkilökunnan tapa puhua lapselle ja tapa motivoida lasta toimimaan halutulla tavalla. Esimerkiksi haastateltava Annika kertoi, kuinka hänen lapsensa erityistä mielenkiinnon kohdetta oli käytetty palkintona. Lapsi sai esimerkiksi mielenkiinnonkohteeseensa liittyvän värityskuvan, kun oli tehnyt ensin eskaritehtäviä ja lapsi sai pitää omasta mielenkiinnonkohteestaan myös esitelmän muille lapsille.

Fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ympäristön sopivuus lapselle oli kaikkien vastaajien mielestä tärkeää. Kaikissa haastatteluissa nousi esiin joko fyysisen ympäristön sopivuus tai sopimattomuus lasta ajatellen. Moniin neuropsykologisiin erityispiirteisiin liittyy aistiyliherkkyyttä (Kerola ym. 2009, 23), jonka takia normaali päiväkotiympäristö voi olla todella kuormittava lapselle. Kuormittavuus vaikuttaa lapsen viireystilaan ja väsymys johtaa helposti käyttäytymisen hallinnan menettämiseen ja

sitä kautta negatiiviseen palautteeseen. Pienryhmätoiminta koettiin kaikkien haastateltavien mielestä hyödylliseksi lapselle. Pienryhmissä toimiessa ympärillä oli vähemmän kuormittavia tekijöitä ja aikuiselta sai huomiota eri tavalla. (Heinämäki 2004, 34).

Ymmärrys ja tietoisuus lapsen diagnoosista koettiin auttavan asenteiden muuttamisessa lapsen käyttäytymistä kohtaan. Tieto diagnooseista, siitä miten ja missä se näkyy eli oireista on tärkeää aikuisen oman toiminnan mukauttamiseksi ja lapsen ymmärtämiseksi. Haastateltavat kokivat, että henkilökunnan pysyvyys paransi tiedon saamista ja jakamista sekä lapsen osallisuuden mahdollisuuksia, kun taas henkilökunnan suuri vaihtuvuus heikensi näitä kaikkia.

Jos tavallaan tulee joku uus aikuinen tai sijainen tai näin niin siinä huomaa niin ku sen eron, ku ne ei tunne vielä sitä lasta. Niin sitte helposti niin ku lapsi tavallaan vedättää niitä. --- Ja ne antaa helposti periksi ja sitte se onki ihan kaaos. Tai, että ku vaaditaan, että olis tosi kova tavallaan, että olis se päiväjärjestys niin ku sellanen ja oltais aika jämptejä tavallaan niissä sen jutuissa. Että, jos onki joku varovainen vaikka niin sitte se vähä niin ku kostautuu. (Kirsi 2018)

Neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavan lapsen tarvitsema tuki liittyy usein sosiaaliin suhteisiin, oman toiminnan ohjaukseen sekä tunteisiin ja niiden hallintaan (ADHD-liitto, Autismi- ja Aspergerliitto [viitattu 9.11.2018]). Erityislastentarhanopettajan, terapeutin tai psykologin konsultaatiot koettiin erittäin hyviksi haastateltavien mukaan niin vanhemmille itselleen kuin päiväkodin henkilökunnallekin. Näin oltiin saatu konkreettisia toimintaohjeita ja vinkkejä lapsen kanssa toimimiseen. Lapsen haastaminen päiväkodissa koettiin myös tärkeäksi ja osaksi kuntoutusprosessia. Haastateltava Annika kuvasi kokeneensa henkilökunnan jättäneen lapsensa rauhaan, jotta he välttyisivät päiväkodissa ristiriitatilanteilta lapsen kanssa. Annika oli kokenut, että tämä ei auttanut hänen lastaan kuntoutumaan ollenkaan. Eron oli huomannut lapsen siirtyessä esikouluun, jossa hän pääsi tekemään myös niitä epämieluisia asioita ja lapsen kaikki tunteet keuhettiin. Annikan mukaan hänen lapsensa kehitys oli ottanut isoja harppauksia eteenpäin esikoulussa aloittamisen jälkeen.

Henkilökunnan asenteet lasta kohtaan vaikuttavat haastateltavien kokemuksen mukaan lapsen osallisuuden huomioimiseen sekä vuorovaikutuksen sävyyn ja laatuun.

Jos henkilökunnan asenteet lasta kohtaan ovat hyvät, henkilökunta käyttää erilaisia tukimuotoja esimerkiksi kuvia tai tukiviittomia kommunikaation tukena työssään paljon enemmän ja aktiivisemmin. Tämä osoittaa haastateltujen vanhempien kokemuksen mukaan kiinnostusta lasta ja hänen mielipiteitään kohtaan. Asenteet vaikuttavat myös ryhmän toiminnan mukauttamiseen lapsen tarpeita vastaavaksi. Ympäristöön kiinnitetään enemmän huomiota ja toiminta on joustavampaa, toisin sanoen lapsi kohdataan yksilönä. Haastateltava Taina kertoi, että henkilökunta on hankkinut hänen lastaan varten esimerkiksi kuulosuojaimia tämän ääniyliherkkyyden vuoksi, mutta lasta ei pakoteta käyttämään niitä. Haastateltava Taina käyttää sanaa "mahdollistettu" kuvaamaan tapaa, jolla päiväkodin henkilökunta suhtautuu lapsen erityistarpeisiin, jolla hän tarkoittaa sitä, että erilaisia tukimuotoja ja apua on tarjottu lapselle, mutta lapsi saa päättää ottaako niitä käyttöön vai ei. Vastausten perusteella henkilökunnan asenteet lasta kohtaan joko mahdollistavat tai estävät osallisuuden.

Lapsen osallisuutta vähentäväksi tekijöiksi nousi haastatteluissa henkilökunnan negatiivinen asenne lasta kohtaan. Negatiivinen asenne johti vanhempien kokemuksen mukaan joustamattomuuteen ja siihen, ettei lapsen tuen tarvetta tunnustettu tai tunnustettu. Tällöin toimintaa ei myöskään eriytetty niin kuin varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016, 54) suositellaan tehtävän tukea tarvitsevien lasten kohdalla. Henkilökunta ei aina ollut haastateltavien kokemuksen mukaan kiinnostunut tekemään vaativia tukitoimia lapsen kuulemisen ja tasavertaisen osallistumisen edistämiseksi. Haastateltava Jessica kertoi, että hänen lapsensa kohdalla ei joustettu arjen ratkaisuisissa, koska päiväkodissa ei voitu mennä yhden lapsen ehdoilla. Myös henkilökunnan tiedon puute lapsen diagnoosista koettiin lapsen osallisuutta vähentäväksi tekijäksi.

Aikuisten vähäinen määrä mainittiin haastatteluissa myös useasti. Vanhemmat kokivat, että suuressa lapsiryhmässä heidän lapsensa tuen tarpeeseen ei pystytty vastaamaan tai jos pystyttiin, sen koettiin vievän kohtuuttoman paljon aikaa ryhmän muilta lapsilta. Haastateltavat kertoivat, etteivät he rohkene pyytää tukea tai vaatia mitään lapselleen, koska kokevat lapsensa olevan jo muutenkin vaivaksi ryhmässä.

Me ollaan yleensä kauheen tyytyväisiä siihen mitä me ollaan saatu. --
Mutta siihen, että niin ku. Ku tavallaan siitä lapsesta ajattelee et on jo

kova vaiva siellä niin sitte ei halua niin ku ylimäärästä tavallaan. Et mä vielä nyt tästä. Et mä haluisin et olis näin ja näin ja näin. (Kirsi 2018)

Osa haastateltavista koki, ettei lapsen erityistä tuen tarvetta haluttu ottaa todesta ja vanhempien huolta asiasta vähäteltiin, joka johti siihen, etteivät jotkut haastateltavien vanhempien lapsista saaneet heille kuuluvia ja heidän tarvitsemiaan tukitoimia päiväkodissa. Osa haastateltavista arveli negatiivisen asenteen johtuvan tiedon puutteesta, ettei diagnoosia ymmärretä, koska siitä ei tiedetä. Esimerkiksi haastateltava Annika kertoo tuoneensa päiväkotiin lapsensa toimintaterapeutin sekä erityislastentarhanopettajan konsultoimaan päiväkodin henkilökuntaa, jotta he saisivat välineitä hänen lapsensa ohjaamiseen. Hän koki henkilökunnan tarvitsevan ulkopuolista konsultaatiota, koska kuvasi heidän suhtautumista lapseensa vältteleväksi ja etäiseksi. Henkilökunnan negatiivinen asenne lapseen näkyi selkeästi Annikan mukaan heidän sitoutumisessaan lapselle tarpeellisten tukimenetelmien käyttöön aikaisemmassa päiväkodissa, jossa lapsi oli varhaiskasvatuksessa. Hän kuvaa, ettei henkilökunta varhaiskasvatuksessa ottanut käyttöön esimerkiksi motivoivia palkintotarroja, vaikka haastateltava itse oli ne päiväkotiin henkilökunnalle tuonut lapsensa kanssa käytettäväksi. Sama haastateltava kuvaa henkilökunnan muutenkin suhtautuneen lapseensa joustamattomasti eivätkä tunnustaneet tai tunnistanee tämän erityispiirteitä. Henkilökunnan persoonan merkitys lapsen osallisuuden tukemisessa tuli esiin Heidin haastattelussa:

Etä ja mikä varhaiskasvatuksessa on tosi iso rooli niin mun mielestä on niinku persoona. -- Etä jos se niin ku persoona tai oma asenne on niin ku tietynlainen niin vaikka sä kuinka saat tietoa tai tämmöstä nii se ei välttämättä tee siitä ihmisestä hyvää kasvattajaa tai hoitajaa. --- vaikka sitä konkreettista teoretietoa ei olisi niin paljoa niin saattaa olla ihan täydellinen jonku tietyn lapsen kanssa ja pystyy niin ku lapsen, lasta auttamaan. (Heidi 2018)

Hän koki, että teoretieto ei yksistään takaa hyvää vuorovaikutussuhdetta lapsen ja päiväkodissa työskentelevän aikuisen välille, vaan henkilökemiat vaikuttavat myös paljon. Samaa tuli ilmi myös muissa haastatteluissa. Hyvä henkilökemia ja positiivinen asenne lasta kohtaan koettiin tärkeämmäksi kuin tieto diagnoosista. Tietoa ja uusia toimintamalleja kuitenkin ottivat helpoiten vastaan ne henkilökunnan jäsenet, joilla oli lapseen hyvä vuorovaikutussuhde.

8.2 Vanhemman osallisuuden kokemukseen vaikuttavat tekijät

Henkilökunnan asenne vanhempia kohtaan koettiin samanlaisena kuin lasta kohtaan. Jos henkilökunnan asenne lasta kohtaan oli negatiivinen, se oli haastateltavien kokemuksen mukaan myös heitä kohtaan negatiivinen. Toisaalta myös vanhempien omat asenteet menivät samaan suuntaan. Jos he kokivat, että heidän lastansa ei kohdeltu hyvin päiväkodissa, eikä henkilökunta tehnyt asian parantamiseksi mitään, myös vanhempien oma asenne henkilökuntaa kohtaan oli negatiivinen. Henkilökunnan negatiivinen asenne vanhempia kohtaan johti siihen, ettei vanhempi tuntenut olevansa osallinen päiväkodin palveluita suunniteltaessa. Positiivista vuorovaikutussuhdetta ja asennetta vanhempien ja päiväkodin välillä edesauttoi erilisten toimintavinkkien ja –mallien jakaminen puolin ja toisin. Isossa roolissa oli myös henkilökunnan suhtautuminen vanhempien huoleen lapsestaan. Vanhemman vähättely lannisti haastateltavia ja vähättely johti luovuttamiseen. Vanhempi ei enää yrittänytään muuttaa tilannetta, kun koki ettei siitä ollut mitään hyötyä. Kunnioittava asenne ja vuorovaikutus auttoivat myös huolen puheeksi ottamisessa.

Niin niin, enemmänki se oli sille et he vähän varovasti niin ku aina että, niin et ku me ollaan vähä juteltu, että teidän lapsesta, saattais hyötyä toimintaterapiasta. Et ensin toki tuli reaktio, että mikäs sä oot mulle sanomaan tällästä että. Mut sit ku sitä asiaa mietitiin ja alettiin purkamaan niin, niin ku tosi hyvä et he toi sen esille. (Heidi 2018)

Oleellinen osa vanhemman osallisuuden tukemista on, että he tietävät mitä lapselle kuuluu päiväkodissa, mitä hän tekee ja kenen kanssa. Haastateltavat kuvasivat, että parasta oli kuulla kokonaisvaltaisesti lapsen kuulumiset. Päiväkodin henkilökunta, joilla oli positiivinen asenne lapseen, kertoi kaikki kuulumiset, niin hyvät kuin huonotkin.

Jotenki, että jotku on tosi niin ku varovaisia sanomaan, eikä ehkä niin ku sanokaan ihan niin rehellisesti mitä se olis, mut sit jotku saattaa sanoa aika silleen niin ku aika ronskistikki niitä asioita. Vaikka toki aina ei tarttis pahottaa, mutta joskus väsyneenä aina pahottaa mielensä *naurahtaa* siitä miten ne asiat tuuaan ilmi. (Kirsi 2018)

Konkreettisten esimerkkien ja kokonaistilanteiden kertominen vanhemmille oli myös oleellista. Haastatteluiden perusteella vuorovaikutuksen laatu vaikuttaa vanhemman haluun osallistua ja vuorovaikutuksen laatu on henkilökunnan vastuulla varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016) mukaan. Haastateltava Roosa oli kuullut lapsensa haasteista päiväkodissa ensimmäisen kerran, kun henkilökunta oli tehnyt lapsesta lastensuojeluilmoituksen. Roosa kuvaa tämän loukanneen häntä ja teko oli vienyt kaiken halun tehdä yhteistyötä henkilökunnan kanssa. Ne haastateltavat, jotka kertoivat yhteistyön päiväkodin kanssa olleen toimivaa ja positiivista, kertoivat myös tukitoimien menneen helpommin eteenpäin. Luottamukselliset ja lämpimät välit siis edesauttoivat asioiden eteenpäin menemistä.

Osa haastatelluista vanhemmista oli aktiivisia ja he toivat tietoa päiväkotiin lapses- taan ja hänen kanssaan toimivista toimintatavoista. Luottamusta tiedon jakamisen lisäksi toi haastateltavien mukaan toisen tiedon arvostaminen sekä tämän tiedon hyödyntäminen käytännössä. Jotkut henkilökunnasta ottivat tarjotun tiedon tosis- saan ja ottivat sen käyttöön arjessa, toiset taas eivät. Henkilökunnan vastaanottava asenne oli haastatelluista vanhemmista hyvä asia. Haastateltavat luottivat pääsään- töisesti henkilökunnan ammattitaitoon ja työskentelyyn lapsensa kanssa.

Muistan sen, ku se avustaja tuli siihen ryhmään niin ryhmän aikuiset olivat jo huomanneet, että meidän lapseen ei tehoa semmonen armei- jakuri ja sitten se avustaja tuli ja oli et pitää pitää vaan kunnan kuri nii kyllä se siitä. ---Mut kyl se sitte oli kumminki itse huomannut, et okei tämä, tämä ei toimi näin et niinku se, et en mä kokenu sitä silti niinku pahana, vaik se oli, oli ikään ku kokeillu ensin sitä periteisempää tapaa. ---. Sen paremmin sisäistää ja sen paremmin tutustu siihen lapseen, kun ensin ikään ku kokeillaan niitä rajoja, et mikä toimintatapa toimii ja mikä ei niin sit sen jälkeen heillä sujui se tosi hyvin. (Heidi 2018)

Kaikki haastateltavat kertoivat kokevansa varhaiskasvatuskeskustelut hyödyllisiksi ja tärkeäksi osaksi päiväkodin kanssa tehtävää yhteistyötä. Niitä kuvattiin kiireettö- miksi hetkiksi, jolloin pystyttiin keskittymään kunnolla lapseen ja tämän kehitykseen ja oppimiseen. Nekin vanhemmat, jotka kertoivat päivän kuulumisten olevan useim- miten ikävää kuultavaa ja olivat kokeneet yhteistyön vaikeaksi henkilökunnan kanssa, sanoivat pitävänsä varhaiskasvatuskeskusteluja tärkeinä ja hyödyllisinä. Haastateltava Kirsi kertoi kokevansa vasukeskustelut raskaiksi, koska niissä käytiin

läpi paljon negatiivisia ja kehitettäviä asioita, mutta hänkin koki nämä keskustelut tärkeinä. Varhaiskasvatuskeskustelujen koettiin selkeyttävän vastuita ja toimintamalleja lapsen kanssa. Osa haastatelluista koki, että keskustelussa käytyjä asioita ja varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjattuja toimintamuotoja käytettiin sovitusti, mutta osa kertoi kokeneensa toimintamallien ja suunnitelmien unohtuneen nopeasti keskustelun päätyttyä. Pelkästään tiedon ja toimintamallien jakaminen auttoivat myös vanhempia jaksamaan. Sillä ei ollut merkitystä, tuliko tieto terveydenhuollon ammattilaiselta, varhaiskasvatuksen puolelta vai toiselta vanhemmalta.

8.3 Kokivatko vanhemmat osallisuutta

Haastateltavia pyydettiin määrittelemään, miten he ymmärtävät osallisuuden. Vastauksiksi kerrottiin, että se tarkoittaa osallistumista, kasvatuskumppanuutta, yhdessä tekemistä, mielipiteiden kuuntelemista ja niistä välittämistä, yhteistyötä, vaikutusmahdollisuutta, kuulluksi tulemistä, tasavertaisuutta ja kehityksen tukemista. Jos vuorovaikutus toimi päiväkodin henkilökunnan ja perheen välillä, haastateltavat kuvasivat olevansa enemmän osallisia päiväkodin arkea suunniteltaessa. He kuvasivat henkilökunnan ottavan paremmin heidän tietonsa, ehdotuksensa ja ajatuksensa huomioon ja soveltavan niitä käytännössä. Moni haastateltavista myös kuvasi olevansa tyytyväinen siihen, miten asiat hoidetaan päiväkodissa.

En oo ikinä yrittäny vaikuttaa kauheesti siihen et miten hommat sielä muuttuis. Mä oon luottanut siihen, että hommat menee sen normihomman mukaan ja se on hyvä lapsille et se menee sen normihomman mukaan siellä. Että ei sen takia struktuurit särjy, että äiti haluaa jonku tietyn homman johonki kohtaan. Et toki johonki päiväunien määrään pystyy vaikuttamaan et jos näyttää et okei se nukkuu siel puoltoista tuntia niin illalla ollaan kymmenen aikaan vielä hereillä eikä uni tuu, että ku sanoo et jos nukkuis sen maximissaan tunnin niin se onnistuu kyllä. (Taina 2018)

Vanhempaintoimikunnat oli koettu positiivisina ja voimaannuttavina, mikäli niitä oli päiväkotiryhmässä. Haastateltava Annika tosin mainitsee, ettei pystynyt edes sitä kautta vaikuttamaan ja osallistumaan päiväkodin arkeen, vaikka olisi halunnut. Tuki ja ymmärrys omaa lasta kohtaan muilta vanhemmilta oli kuitenkin tärkeää. Jos vanhempien välistä yhteistyötä ei ollut sitä toivottiin. Annika mainitsi kuitenkin olevan todella vaikeaa löytää arkeen ylipäätään tukea vanhemmille. Haastateltavista

Roosa mainitsi, että hän oli kokenut muiden vanhempien pitävän hänen lastansa ongelmana ja helppona syntipukkina. Yhteistyö vanhempien kesken vapaa-ajalla tai vanhempaintoimikunnassa olisi Roosin mukaan voinut auttaa muiden vanhempia näkemään hänen lapsensa positiivisessa valossa ja ymmärtämään hänen lastaan paremmin.

8.4 Lapsen osallisuuden toteutuminen

Vanhemmat tiesivät todella vähän siitä, mistä lapsi saa itse päiväkodissa päättää. Kaikki haastateltavat vastasivat, että lapsi saa päättää itse leikistään ja leikin sisällöstä, yksi vastasi ruoan määrän, melkein kaikki sanoivat ulkoilun ja yksi mainitsi lapsen omaehtoisen apuvälineiden esimerkiksi Peltoreiden (äänisuojaimet) käytön. Jos haastateltavan lapsi oli autistinen, oli hänellä käytössä usein kuvat päiväjärjestyksen ja lapsen kanssa kommunikoinnin tukena. Yleisesti lasten toiveiden huomiointi koettiin tärkeänä. Tällaisissa henkilökohtaisissa asioissa sekä vapaassa leikissä lapset usein saavatkin päättää omalta kohdaltaan päiväkodissa, mutta muutoin vaikutusmahdollisuudet ovat selkeästi rajatummalla. Arjen rutiinit sisältävät usein tarkkoja sääntöjä, joista aikuiset eivät juuri neuvottele lasten kanssa (Hujala & Turja, 2016, 45-46).

Lapsia varten oli päiväkodissa järjestetty arkirutiineihin helpottavia tekijöitä, joista he saivat valita, mutta haastatteluista ei käynyt ilmi neuvoteltiinko näistä vaihtoehdoista lasten kanssa. Tuloksista jäi se käsitys, että henkilökunta oli huomannut jonkun ongelman ja kehittänyt siihen ratkaisun, ja jos ratkaisu ei ollut toiminut halutulla tavalla, he kehittivät jonkin toisen toimintatavan kyseiseen tilanteeseen.

No vaikka joku aamupiiriki, missä niin ku istutaan rauhassa, niin meillä on siinä sillee, et saa keinua keinutuolissa tai kiikkustuolissa, että on tavallaan annettu jotain sellasia. Jotain sellasia juttuja, mitä ollaan huomattu, et joskus on ollukki patjat ja että ne on saanu sit makoilla, et ku se on meidän lapselle paljo helpompi, et ei vaan olla ja kökötetä rauhassa ja sillee niin. Ja tosi hyvin sitä on tuotu myös koko ryhmälle myös niitä juttuja, että se ei oo tavallaan erotettu niin ku sillee, et meidän lapsella olis nyt tää. (Kirsi 2018)

Haastateltavat olivat kokeneet vaihtoehtoiset toimintamenetelmät hyväksi asiaksi ja moni haastateltava kertoi, että niistä keskusteltiin yhdessä heidän kanssaan. Tämä tuki vain lähinnä vanhemman osallisuuden kokemusta. Lapsen osallisuutta olisi, jos lapsi itse olisi voinut neuvotella ja keskustella siitä, miten esimerkiksi aamupiirillä olisi helpompi keskittyä (Hujala & Turja 2016, 47-48). Lapsen osallisuus toteutui siis vanhempien kokemuksen mukaan lähinnä varsin pienissä asioissa, kuten vapaassa leikissä tai ruokailutilanteissa ja siinä, kuinka paljon ruokaa lapsi ottaa. Vanhemmat toivoivat lapsensa voivan vaikuttaa esimerkiksi siihen, milloin lapsi voi pitää tauon tai pääsee lepäämään kuormittavassa ympäristössä. Lapsen tarpeet ja toiveet tulisi ottaa todesta, niitä pitäisi kuulla ja reagoida jotta lapsen osallisuus toteutuisi paremmin.

Mmh tai siitä, että niin ku missä olla. Et joskus se kaipaa sitä, että se saattaa kotonakin sanoa, että ”Minä haluan olla nyt yksin” ja laittaa oman huoneen oven kii. Nii sellaset, et sillä olis mahdollisuus mennä erikseen vaikka jonnekki tilaan jos se kaipaa semmosta nollausta. (Kirsi 2018)

Tarvitsee tauon, tarvitsee apua, saa pitää tärkeää tavaraa kädessä ym. Eli uskottaisiin ja otettaisiin todesta, kun lapsi ilmaisee tarpeitaan ja tunteitaan. (Annika 2018)

8.5 Kehityskohtia

Haastatteluissa nousi esiin haastateltujen tarve saada lisää tukea omaan vanhemmuuteen. Kaikki haastateltavat kertoivat olleensa epävarmoja alkuun siitä, miten nepsy-lapsen kanssa tulisi toimia. Olihan tilanne täysin uusi heille. Päiväkoti voisi luoda vanhemmille valmiit keskusteluväylät ja näin helpottaa yhteyden ottamista. Haastateltava Annika kertoi kokeneensa, että oli todella vaikea saada apua omaan jaksamiseen, kun perheen tilanne ei herättänyt lastensuojelullista huolta. Vanhempien ohjaaminen erilaisiin tukipalveluihin voi kuitenkin olla hankalaa henkilökunnan puolelta, vaikka varhaiskasvatuksen yhteistyöverkosto kattaa laaja-alaisesti monia terveys- ja sosiaalihuollon palveluita (Varhaiskasvatussuunnitelma 2016, 33-34). Henkilökunnan tulisi olla tietoinen näistä kaikista vaihtoehdoista, jotta he voisivat kunnolla ohjata vanhempia näihin tukipalveluihin (Heinämäki 2004, 65).

Aikuisten vähäinen määrä ja suuri vaihtuvuus koettiin myös tiedon liikkumisen kannalta hankalaksi. Haastatteluissa nousi esiin vanhempien epätietoisuus lapsensa päivän yksityiskohdista, joka koettiin huonoksi asiaksi varsinkin, jos päivän aikana oli sattunut jokin suurempi ristiriitatilanne. Henkilökunnan vaihtuvuus koettiin hankaloittavan tuen saamista ja prosessin etenemistä. Haastatteluista nousi myös esille toive huolen rohkeammasta puheeksi ottamisesta henkilökunnan puolelta. Haastateltavat sanoivat myös toivovansa enemmän rohkeutta itselleen ja muille samassa tilanteessa oleville vanhemmille, jotta he vaatisivat ja pyytäisivät palveluita sekä muutoksia omalle lapselleen, mikäli he kokevat nykyisen tilanteen ja tuen riittämättömänä. Aikuisten pysyvyys koettiin puolestaan yhteistyötä, tukitoimia ja vuorovai-
kutusta positiivisesti tukevaksi asiaksi.

--Niin koen että hyvin ja paljon tietysti se, että oli yks semmonen tietty aikuinen, mikä Villen mukana sitten siirtyi niinku ryhmästä toiseen --- Ville kiintyi tosi kovasti häneen ja hän oli tosi sympaattinen hahmo Villelle, että tosi semmonen mukava lastentarhanopettaja et sen kans meillä meni niinku hyvin paljo niinku yks yhteen ja tuli niinku hyvää palautetta puolin ja toisin ja se oli ehkä semmonen niin kun mikä antoi ehkä eniten siinä sitten, kun vuosia meni ryhmästä ryhmään lapsen mukana. Niin oli se kokonaisnäkemys jo, että mitä se on ollu se alkutilanne, mitä se on nytten ja miten se on kehittyny siinä. Niiniin koen et se on ollu ehkä semmonen siinä semmonen niinku paras juttu. (Taina 2018)

Haastatteluissa nousi kehityskohdaksi myös vanhempien keskinäinen yhteistyö. Haastateltavista vain Annika oli aktiivisesti mukana vanhempainoimikunnassa ja koki toiminnan mielekkäänä. Muut haastateltavat kuitenkin arvioivat, että yhteistyö muiden perheiden kanssa olisi voimaannuttavaa. Yhteistyölle olisi siis kysyntää, mutta haastattelujen perusteella varhaiskasvatuksen pitäisi mahdollistaa se vanhemmille. Vanhemmat voisivat tutustua toisiinsa esimerkiksi vanhempainilloissa ja saada sitä kautta tukea omaan vanhemmuuteensa (Marjanen & Marttila 2013, 133). Usein kuitenkin vanhempainillat, joulujuhlat ja muut tilanteet, joissa vanhemmat voisivat tavata toisiaan, koettiin tarkkaan aikataulutetuiksi eikä siellä ole aikaa tutustua muiden lasten vanhempiin.

Haastatteluissa nousi esiin, että vanhempien välinen yhteistyö antaisi myös luontevan väylän jakaa tietoa oman lapsensa tuen tarpeesta ja diagnoosista, jotta muut

vanhemmat eivät näkisi lasta vain ilkeänä tai pahana. Tällöin nepsy-lastasta ei esimerkiksi leimattaisi niin helposti syylliseksi mahdollisissa riitatilanteissa ja vanhemmat pystyisivät käymään näitä tilanteita läpi myös kotona paremmin.

Mm mä en tunne kauheesti niitä muita vanhempia ja aika vähä niin ku silleen sattuu yhtä aikaa. --- Et ehkä sitä vois olla niin ku enemmänki. Ja varsinki ku lapsi on ehkä erityinen enemmän ku moni muu niin sitä olis mun mielestä kiva, että se tavallaan jollain tavalla tiedettäis. Että ne toisetki vanhemmat sen tietäis silleen, että sitte ei tartte ihmetellä, että miks tää yks tekee aina näin. Tai miks meiän lapsi tulee ja sanoo et taas toi tuli ja löi lapiolla tai joku juttu. Et silleen ehkä ois kivempi et ne vanhemmat ois. (Kirsi 2018)

Tiedonkulun ongelmat mainittiin haastatteluissa. Lapsen päivän kuulumiset koettiin jäävän suppeaksi, jos niistä ei ollut kertomassa ryhmässä työskentelevä aikuinen. Haastateltavat nostivat etenkin esiin sen, että he kaipaisivat ristiriitatilanteista tarkempaa selitystä henkilökunnan puolelta. Vanhemmille kulkeutuvan tiedon vähäisyys lapsen päivästä voi myös vaikuttaa siihen, etteivät haastateltavat osanneet juuri kertoa mistä heidän lapsensa saa päättää itse päiväkodissa.

Tai sit joku riitatilanne vaikka, että Ville on vaikka lyönyt jotain et okei no mitä on tapahtunu ennen sitä. Et mikä on provosoinu sitä. -- Ettei tuu sit sitä että se lapsi on tehnyt näin, vaan että miksi myös, että sais kiinni siitä et mikä se juttu on ollu. --- Toki aina ei tiedä tai aikuinen ei oo nähnyt sitä ja aina ei oo mahdollistakaan, mutta aina jos on ollu tietoa niin sen tiedon saaminen.--- Suhteellisen hyvin on tullukki, mutta välillä on pitänyt se kysyä niinkun erikseen, että mikä se tilanne oli siinä. Et tietää sitte, mikä on saanut aikaan semmosen käytöksen. (Taina 2018)

Päivän kuulumisten kertomisen lisäksi haastatteluissa nousi esille vanhempien tarve kuulla myös positiivisia asioita lapsen päivästä. Monilla heistä oli kokemuksia siitä, kuinka päivän kuulumiset olivat painottuneet negatiivisiin asioihin ja tapahtumiin lapsesta. Haastateltava Roosa sanoi, ettei saanut lapsensa päivästä juuri mitään irti henkilökunnalta ennen kuin he tekivät lapsesta lastensuojeluilmoituksen. Annika puolestaan sanoo kuulleensa lapsensa päivästä ensisijaisesti vain negatiivisia asioita ensimmäisessä päiväkodissa, jolloin lapsi oli varhaiskasvatuksessa. Haastattelujen perusteella vanhempien mielestä oli tärkeää kuulla kaikki kehitettä-

vät, opeteltavat, negatiiviset sekä positiiviset asiat lapsensa päivästä. Kuitenkin positiivisia asioita haluttiin korostaa, sillä se tuki vanhempien omaa jaksamisen tunnetta.

Et siinä ehkä päiväkodinki niin ku henkilökunnalle sitä, että jos ne on ne samat haasteet joka päivä nii sitä ei välttämättä tarvi vanhemmille joka päivä kertoa. Koska kyllä ne vanhemmat sen niinkö tietää. Et enemmänki niitä onnistumisia, et missä tänään onnistuttiin, mikä tänään sujui. Koska vanhemmat saa sitä negatiivista palautetta niin paljon niin monesta suunnasta että. Että niinko se auttaa vanhempia jaksamaan ja sitte ku vanhemmat voi hyvin niin lapsikin voi paremmin. (Heidi 2018)

9 Johtopäätökset

Opinnäytetyössä tutkittiin miten nepsy-lapset ja heidän vanhempansa ovat kokee-neet olevansa osallisia päiväkodin palveluita suunniteltaessa. Tutkimusta varten haastateltiin kuusi vanhempaa, joista viidellä oli yksi ja yhdellä vanhemmalla kaksi nepsy-diagnoosin saanutta lasta. Tutkimuskysymyksiksi valikoituivat miten vanhemmat kokevat oman ja lapsensa osallisuuden toteutuvan palveluiden suunnittelussa sekä miten vanhempien ja lasten osallisuutta voitaisiin vanhempien mielestä tukea varhaiskasvatuksessa.

Tutkimuksen tuloksissa tuli ilmi, että lapset ennemmin osallistuvat kuin olivat osallisia päiväkodin toiminnan suunnittelussa. Osallisuuden pohjana on tasavertaisuus ja dialogisuus kaikkien osapuolten välillä, joka näkyy esimerkiksi tasavertaisena neuvotteluna päiväkodissa lasten ja aikuisten välillä. Päiväkodissa lapset useimmiten osallistuvat eli ovat mukana jossain ennalta suunnitellussa, jonka sisältöön he eivät ole saaneet juuri vaikuttaa. (Hujala & Turja 2016, 47-48.) Lapset saivat vaikuttaa tulosten perusteella omien leikkiensä sisältöön, siihen paljonko ottivat ruokaa ja kenen kanssa leikkivät. Näistä asioista ei kuitenkaan neuvoteltu tai keskusteltu ryhmän henkilökunnan kanssa. Myöskään arjen ongelmien ratkaisemisesta ei keskusteltu ja neuvoteltu nepsy-lasten kanssa.

Hujala ja Turja (2016,50) esittävät lasten osallisuuden sisältävän ideoiden esittämisen, suunnittelussa mukana olemisen, päätösten tekemisen sekä arvioinnissa mukana olemisen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016) velvoittaa myös lapsen mielipiteen huomioon ottamisen hänen varhaiskasvatussuunnitelman laatimisessa. Ihanteena olisi lapsen mukana oleminen, mutta käytännössä lapsen mielipide sekä toiveet huomioidaan parhaimmillaan haastattelulomakkeella tai lasta havainnoimalla sekä hänen kanssaan keskustelemalla. Harvoin lapset ovat itse mukana vasu-keskusteluissa.

Lapsen osallisuuteen vaikutti positiivisesti henkilökunnan asenne lasta ja hänen tuen tarvettaan kohtaan. Tämä korostui etenkin silloin, kun lapsella ei ollut vielä diagnoosia tai sitä oltiin vasta selvittämässä. Henkilökunnan asenne vaikutti siihen, kuinka joustavaksi ja lasta huomioivaksi arki muutettiin päiväkodissa. Lapsen kanssa käytettiin esimerkiksi kommunikaatiota tukevia menetelmiä kuten kuvia

enemmän, jos henkilökunnan asenne lasta kohtaan oli positiivinen. Aikuisten määrä nähtiin myös osallisuuteen vaikuttavana tekijänä. Mitä enemmän aikuisia oli lapsia kohden ryhmässä, sitä paremmin he pystyivät huomioimaan yksilönä nepsy-lapsen. Lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksessa tukee myös hyvä vuorovaikutussuhde päiväkodin henkilökunnan ja muiden lapsen kanssa työskentelevien ammattilaisten, esimerkiksi toimintaterapeutin, välillä. Kun suhde on hyvä, tieto diagnoosista ja tuen riittävydestä sekä sen muokkaustarpeista liikkuu nopeammin ammattilaisten ja vanhempien välillä. Tieto diagnoosista, sen ilmenemisestä ja oireista on tärkeää henkilökunnan ja muiden vanhempien asenteiden parantamisen sekä tätä myötä toiminnan mukauttamisen kannalta. Erityisopettajan, terapeutin tai muun asian tuntevan terveydenhuollon toimihenkilön konsultaatio on koettu tarpeelliseksi sekä lapsen että vanhemman osallisuutta lisääväksi.

Nepsy-lapsen osallisuutta puolestaan heikensi eniten henkilökunnan negatiivinen asenne lasta kohtaan ja huono vuorovaikutussuhde perheen sekä lapsen kanssa. Negatiivinen asenne johti joustamattomaan käytökseen päiväkodin arjessa ja lapsen erityistarpeiden ja tuen tarpeen huomiotta jättämiseen. Lasta ei siis vanhempien kokemuksen mukaan tällöin kohdattu yksilönä eikä hänen kasvuaan ja oppimistaan tuettu asian mukaisella tavalla. Esimerkiksi lapsen kanssa ei käytetty kuvia kommunikation tukena ja apuna päiväjärjestyksen ymmärtämisessä. Se, ettei lapsi pystynyt ennakoimaan päivän tapahtumia tai ymmärtämään hänelle asetettuja tehtäviä, koettiin tulosten perusteella heikentävän paljon lapsen osallisuutta päiväkodin toimintaa suunniteltaessa.

Vanhemmat eivät osanneet kovin tarkkaan kertoa, millä tavalla lapsen osallisuus toteutuu päiväkodissa. Esiin nousi pääasiassa leikeistä päättäminen. Uudessa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) osallisuutta on korostettu selkeästi enemmän niin vanhempien kuin lapsenkin näkökulmasta Uuden varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden vaikutukset osallisuuden suhteen saattavat viedä enemmän aikaa niin, että ne muotoutuvat vasta vähitellen henkilökunnan työkaluksi osaksi päiväkodin arkea. Osallisuuden kehittymistä ja sen toteutumista varhaiskasvatuksessa voitaisiin tutkia tulevaisuudessa vielä enemmänkin.

Alla olevaan taulukkoon on koottu lapsen osallisuuteen positiivisesti ja negatiivisesti vaikuttavat tekijät vanhempien näkökulmasta.

Taulukko 1. Lapsen osallisuuteen vaikuttavat tekijät vanhemman näkökulmasta

Positiivisesti vaikuttavat tekijät:	Negatiivisesti vaikuttavat tekijät:
Henkilökunnan positiivinen asenne lasta kohtaan.	Henkilökunnan negatiivinen asenne lasta kohtaan.
Aikuisten suuri määrä.	Aikuisten vähäinen määrä.
Arjen joustavuus.	Joustamattomuus arjessa.
Lapsen ja henkilökunnan positiivinen vuorovaikutussuhde.	Huono vuorovaikutus lapsen ja henkilökunnan välillä.
Lapsen kuulemisen varmistaminen, esimerkiksi kuvien avulla.	Struktuurin puute arjessa.
Tiedon vastaanottaminen vanhemmilta tai terveydenhuollon ammattilaisilta.	Tietoa ei haluta vastaanottaa tai vuorovaikutus ei toimi päiväkodin henkilökunnan ja vanhemman tai terveydenhuollon ammattilaisen välillä.

Vanhemman osallisuutta tukee hyvä, kunnioittava ja tasavertainen kohtaaminen sekä tiedon jakaminen puolin ja toisin. Huolen todesta ottaminen, myös ikävien asioiden kertominen luovat luottamusta vanhempien ja henkilökunnan välille. Vanhemman osallisuutta tuki myös kokonaisvaltainen lapsen tilanteen tunteminen. Lapsen kuulumisista kertominen on tärkeä osa vanhemman osallisuuden tukemista ja siihen tulisi kiinnittää varhaiskasvatuksessa enemmän huomiota.

Ryhmän vanhempien välinen yhteistyö koettiin erittäin vähäisenä tai että sitä ei juurikaan ole. Haastateltavat kokivat, että yhteistyö vanhempien välillä voisi antaa vertaistukea vanhemmuuteen ja verkostoja vapaa-aikaan. Vanhemmat kertoivat myös, että he voisivat jakaa tietoa nepsy-lapsestaan muille vanhemmille, jolloin he saisivat tietämystä lapsen käyttäytymisestä ja haasteista. Varhaiskasvatuksessa päiväkodin

henkilökunta voisi toimia ryhmän vanhempien välisen yhteistyön mahdollistajana tai luoda lähtökohdat vanhempien keskinäiseen yhteistyöhön. Vertaistukea vanhemmuuteen voi saada tutustumalla muihin vanhempiin esimerkiksi päiväkodin vanhempainilloissa (Marjanen & Marttila 2013,133). Vanhemmat voisivat vaikuttaa esimerkiksi päiväkodin tapahtumiin ja auttaa pohtimaan erilaisia tilaratkaisuja varsinkin tuen tarpeisen lapsensa näkökulmasta. Myös mahdollisiin epäkohtiin pystyy ryhmänä vaikuttamaan enemmän kuin yksilönä. Päiväkodin henkilökunnalta tämä vaatii kuitenkin valmiin keskustelualustan luomista vanhemmille. Ryhmän vanhempien välistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä voitaisiin tulevaisuudessa kehittää ja tutkia vielä enemmän. Vanhempien tuen tarve omaan vanhemmuuteen nousi myös tuloksissa esiin. Vanhempien ohjaaminen heitä tukeviin palveluihin voi olla henkilökunnalle haaste palveluverkoston laajuuden takia, mutta sosionomikoulutuksen omaavalla henkilöllä saattaisi olla tähän hyvät valmiudet.

Tiedon kulkeminen vanhempien ja henkilökunnan välillä koettiin tietyissä tilanteissa hankalaksi ja sitä voisi myös tulevaisuudessa kehittää. Tuloksissa tuli ilmi, että jos oman ryhmän aikuinen ei ole paikalla, lapsen päivän kuulumiset ovat paljon suppeammat. Tuloksissa tuli myös esiin huolen puheeksi ottaminen vanhempien kanssa, siihen toivottiin päiväkodin henkilökunnan puolelta lisää rohkeutta. Henkilökunnan vaihtuvuus vaikuttaa tiedon kulkemiseen ja luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen luomiseen. Positiivisimpia kokemuksia oli sellaisista henkilökunnan jäsenistä, jotka olivat olleet lapsen kanssa pidempään. Voinee siis sanoa, että henkilökunnan määrä ja pysyvyys vahvistavat lapsen osallisuutta päiväkodin arkea suunniteltaessa ja vahvistavat samalla myös vanhemman osallisuuden kokemusta.

Vanhemman osallisuutta tukee hyvä vuorovaikutus henkilökunnan kanssa. Tämä edistää vanhempien halukkuutta vaikuttaa päiväkodin arkeen ja suunnitteluun sekä antaa tukea heidän vanhemmuuteensa. Vertaistukea kaivattaisiin kuitenkin lisää ja vanhempien keskinäisiä yhteistyö- ja vaikuttamismuotoja kannattaisi kehittää. Lapsen osallisuutta vahvistaa vanhempien ja henkilökunnan toimiva ja laadukas vuorovaikutus sekä henkilökunnan asenne lasta kohtaan ja tieto lapsen diagnoosista. Positiivinen asenne ja suhtautuminen lapseen tukee lapsen positiivisen minäkuvan kehittymistä ja henkilökunta käyttää aktiivisemmin lapsen kehitystä ja oppimista tukevia menetelmiä.

Alla olevaan taulukkoon on koottu vanhemman osallisuuden kokemuksta lisääviä ja heikentäviä tekijöitä.

Taulukko 2. Vanhemman osallisuuden kokemukseen vaikuttavat tekijät

Lisäävät osallisuuden kokemuksta:	Heikentävät osallisuuden kokemuksta:
Hyvä ja luottamuksellinen vuorovaikutussuhde	Huono vuorovaikutussuhde
Kuulluksi tuleminen	Huolen kyseenalaistaminen
Tiedon jakaminen lapsen päivästä kokonaisvaltaisesti	Vajavaiset tiedot lapsen päivästä
Tuki henkilökunnalta tai muilta vanhemmilta	Tuen puute henkilökunnalta tai muilta vanhemmilta
Henkilökunnan positiivinen asenne lasta kohtaan	Henkilökunnan negatiivinen asenne lasta kohtaan
Vanhemmilta saadun tiedon arvostaminen ja käyttöön ottaminen	Vanhemmilta saatua tietoa ei arvostettu tai hyödynnetty

Tutkimuksen tulosten perusteella olisi siis aiheellista huomioida vanhemmuuden tukemista varhaiskasvatuksessa enemmän. Vanhemmuutta pystyisi tukemaan vertaistuen avulla luomalla helpot ja toimivat väylät vanhemmille keskinäiseen kommunikointiin. Ryhmässä toimiminen jonkin yhteisen tavoitteen puolesta lisää osallisuuden kokemuksen tunnetta. Verkostojen luominen ja ylläpitäminen kuitenkin vaativat henkilökunnalta panostusta ja resursseja sekä motivaatiota erilaisten tapaamisten

ja yhteydenottojen järjestämiseen. Vanhempien keskinäisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen edistämällä voisi kuitenkin olla positiivinen vaikutus siihen, miten muut lapset ja aikuiset kohtaavat nepsy-lapsen erityistarpeineen. Positiivinen palaute ja kohtaaminen puolestaan tukevat lapsen kehitystä ja positiivisen minä-kuvan muodostumista.

Henkilökunnan pysyvyys vaikuttaa myös vuorovaikutuksen laatuun vanhempien ja päiväkodin henkilökunnan välillä. Tuloksissa tuli ilmi, että henkilökunnan pysyvyys vaikuttaa positiivisesti niin vanhempien kuin lapsenkin vuorovaikutussuhteeseen henkilökunnan kanssa. Hyvä ja avoin suhde helpottaa vaikeidenkin asioiden puheeksi ottamista. Lisäksi lapsen ja perheen tuntevat henkilökunnan jäsenet pystyvät paremmin hyödyntämään tietoa lapsestaan hänen tukitoimia suunniteltaessa. Henkilökunnan määrä vaikuttaa osaltaan ryhmän ilmapiiriin ja kiireen tuntuun. Pedagogiset ratkaisut auttavat, mutta tuloksissa tuli esiin, etteivät vanhemmat eivät rohkene pyytää enempää tukea ja muutoksia lapsilleen ryhmän suuren koon ja kiireen takia, vaikka muutokset olisivat täysin perusteltuja. Tällaisissa tapauksissa on vaarana, ettei nepsy-lasta ehditä huomioimaan tarpeeksi hänen kehitystään ja oppimistaan tukevalla tavalla. Tuen tarpeinen lapsi voi viedä yhden ryhmän aikuisen kokonaan itse, joka heikentää ryhmän turvallisuutta, koska muita lapsia kohden on liian vähän aikuisia.

Varhaiskasvatus on ennalta ehkäisevää lastensuojelua, jonka tavoitteena on taata kaikille laadukas sekä kehitystä ja oppimista tukeva ympäristö (varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016). Tällä pyritään ennalta tukemaan lapsen ja perheen hyvinvointia ja toimintakykyä sekä ennalta ehkäisemään syrjäytymistä. Laadukkaan varhaiskasvatuksen merkitys korostuu, jos lapsella on erityisen tuen tarvetta. Tällöin myös perheen tukeminen on tärkeää lapsen hyvinvoinnin edistämisen kannalta. Sosionomin kompetensseissa sanotaan, että sosionomin ammattitaitoon kuuluu edistää tasa-arvoa ja suvaitsevuuutta sekä pyrkiä huono-osaisuuden ehkäisemiseen yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön näkökulmasta (Sosiaalialan AMK-verkosto [viitattu 20.11.18]).

Alla olevaan taulukkoon on koottu haastatteluissa esiin tulleita kehityskohtia.

Taulukko 3. Kehityskohtia

<ul style="list-style-type: none"> • Tukea vanhemmuuteen
<ul style="list-style-type: none"> • Valmiit keskusteluväylät ja yhteistyöalustat vanhempien kesken
<ul style="list-style-type: none"> • Enemmän rohkeutta huolen puheeksi ottamiseen henkilökunnan puolelta
<ul style="list-style-type: none"> • Vanhemmilta enemmän rohkeutta vaatia ja pyytää palveluita lapselleen
<ul style="list-style-type: none"> • Aikuisten suuri vaihtuvuus ja vähäinen määrä hankaloittavat tiedon kulkua ja pitkittää tuen saamista
<ul style="list-style-type: none"> • Päivän kuulumisten kertominen kokonaisvaltaisemmin
<ul style="list-style-type: none"> • Enemmän yhteistyötä muiden ryhmän vanhempien kanssa. Näin lisättäisiin tietoa omasta nepsy-lapsesta, sekä saataisiin vertaistukea vanhemmuuteen ja verkostoja vapaa-aikaan.

Sosionomin koulutuksessa keskitytään paljon palveluverkostojen hallitsemisen opetteluun, mistä voisi olla hyötyä vanhemmuuden tukemisessa. Koulutus antaa tietoa tukimuodoista ja niiden hakuprosesseista laajasti, jota voisi käyttää perheiden hyväksi. Lisäksi koulutus antaa valmiudet monialaiseen ammatilliseen yhteistyöhön sekä ammatilliseen vuorovaikutukseen niin perheiden kuin muidenkin asiantuntijoiden kanssa. Sosionomin tutkinnon vahvuutena on näiden lisäksi myös hyvinvoinnin ymmärtäminen laaja-alaisena ja monitasoisena ilmiönä. Lapsen hyvinvointi sekä kasvun ja kehityksen tukeminen eivät esimerkiksi rajoitu ainoastaan kotiin tai varhaiskasvatukseen vaan se rakentuu monista erilaisista yhteiskunnan instituutioista. Vanhempien hyvinvointi heijastuu lapsen hyvinvointiin ja toimintakykyyn ja vanhempien hyvinvointia ja toimintakykyä tukee esimerkiksi hyvä työllisyystilanne. Näiden laaja-alaisen hyvinvointia ja toimintakykyä tukevien rakenteiden ymmärtäminen on yksi vahvuus sosiaalialan opinnoissa.

10 Pohdinta

Opinnäytetyön vahvuuksia on käytännönläheinen tieto, jota voi hyödyntää varhaiskasvatuksen kentällä. Tuloksissa sekä teoriassa tulee esiin toimintaehdotuksia ja erilaisia tapoja mukauttaa toimintaa lapsen osallisuutta, oppimista ja kehitystä tukeväksi. Tätä tietoa tukevat haastateltujen vanhempien kertomat kokemukset, joista saa kuvaavan käsityksen osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien merkityksestä vanhemmille. Tutkimuksen vahvuutena on myös nepsy-lasten diagnoosien monimuotoisuus. Kaikki opinnäytetyön teoriaosuudessa esitellyt diagnoosit olivat edustettuina tutkimuksessa. Tämä tapahtui aivan sattumalta, sillä emme olleet tietoisesti etsineet lapsia eri diagnooseilla tutkimukseemme. Tutkimus on lisäksi ajan-kohtainen, osallisuus on nyt vahvasti esillä uuden vasun (varhaiskasvatuksen perusteet 2016) myötä niin lasten kuin vanhempienkin osalta.

Tutkimuksen yksi heikkous on pienehkö otanta ja kolmen haastattelun litteroinnin epäonnistuminen. Haastateltavia oli todella vaikea tavoittaa, vaikka olimme varanneet siihen runsaasti aikaa ja yritimme tavoittaa heitä monien eri kontaktien kautta. Lisäksi lapsen osallisuuden kokemukset jäivät vanhempien arvioinnin varaan. Isompi otanta ja lasten äänen kuuluviin saaminen olisi parantanut tuloksia ja tuonut lisää näkökulmia osallisuuteen. Tutkimusta olisi monipuolistanut myös isien osallistuminen haastatteluihin.

Tutkimuksen avulla on saatu enemmän teoreettista tietoa osallisuudesta varhaiskasvatuksessa, sekä neuropsykiatrisista erityispiirteistä. Osallisuuden toteutuminen osana varhaiskasvatuksen palveluita on erittäin tärkeää. Myös osallisuuden prosessin ymmärtäminen on olennaista sen toteutumisen kannalta. Lapsen tulisi olla mukana vaikuttamassa koko prosessin ajan toiveista ja suunnittelusta lähtien viimeiseen arviointivaiheeseen saakka. Haastateltavien puheessa myös vuorovaikutuksen ja kohtaamisen tärkeys on korostunut lähes jokaisessa vaiheessa tutkimusta. Tutkimuksen kautta tietämys erilaisista työskentelymenetelmistä on myös kasvanut ja tätä kautta on saatu uusia työkaluja omaan työhön.

LÄHTEET

- Adhd-liitto. Ei päiväystä. ADHD-perustietoa. [Verkkosivu]. [Viitattu 12.3.2018].
 Saatavana: <http://www.adhd-liitto.fi/adhd-perustietoa>
- Autismi- ja Aspergerliitto. Ei päiväystä. Aspergerin oireyhtymä. [Verkkosivu]. [Viitattu 14.6.2018]. Saatavana: https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo/aspergerin_oireyhtyma
- Autismi- ja Aspergerliitto. Ei päiväystä. Autismi. [Verkkosivu]. [Viitattu 12.6.2018].
 Saatavana: <https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo/autismi>
- ARENE ry. 2018. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 11.11.2018]. Saatavana: <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ammattikorkeakoulujen%20opinn%C3%A4ytet%C3%B6iden%20eettiset%20suositukset.pdf>
- Crocetti, D., Denkla, M. B., Dirlikov, B., Jacobson, L., Mahone, M., Mostofsky, S. & Slifer, K. 2018. Anomalous brain development is evident preschoolers with attention-deficit/hyperactivity disorder. Journal of the international neuropsychological society. 2018, 24, 1-9. Kennedy Krieger Institute, Baltimore, Maryland. Jhon Hopkins University School of Medicine, Baltimore, Maryland. Cambridge University Press.
- Dawson, G., McPartland, J. & Ozonoff, S. 2002. Aspergerin syndrooma ja hyväta-soinen autismi: opas vanhemmille. Guilford Press. Suomentaja Kirsi Kankaan-sivu. Kuopio. UNIPress.
- Eskola, J. & Valli, R. (toim.) 2018. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Kirjasta Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 - näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Eskola, J., Lätti, J., Vastamäki, J. & Valli, R. (toim.) 2018. Teemahaastattelu: lyhyt selviytymisopas. Kirjasta Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1 – metodin valinta ja aineistonkeruu: vinkkejä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Heinämäki, L. 2004. Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa, Erityispäivähoito – lapsen mahdollisuus. Helsinki. Stakes 2004.
- Henkilökohtainen tiedoksianto Annika. 26.6.2018.
- Henkilökohtainen tiedoksianto Heidi. 24.5.2018.

Henkilökohtainen tiedoksianto Jessica. 22.5.2018.

Henkilökohtainen tiedoksianto Kirsi. 17.8.2018

Henkilökohtainen tiedoksianto Roosa. 5.6.2018.

Henkilökohtainen tiedoksianto Taina. 18.5.2018.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu, Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino Helsinki.

Hujala, E. & Turja, L. 2016. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Häkli, K-M. 2012. Jaettu tarkkaavuus avusteisen kommunikaation varhaisvaiheessa. Tapaustutkimus puhelaitteen käytöstä. [Verkojulkaisu]. Helsinki: Helsingin yliopisto. Logopedian pro-gradu tutkielma. [Viitattu 1.11.2018]. Saatavana: http://papunet.net/sites/papunet.net/files/sivut/H%C3%A4kli_Kirsi_Marja_Gradu%202012.pdf

Juusola, M. 2012. Levottomat aivot. ADHD ja Asperger vahvuuksina. Helsinki: Kustannus-yhtiö Otava.

Jäntti, E. (toim.) 2016. Täyttä elämää ADHD:n kanssa. Hämeenlinna: Karisto.

Kekkonen, M. 2012. Kasvatuskumppanuus puheena. Varhaiskasvattajat, vanhemmat ja lapset päivähoiton diskursiivisilla näyttämöillä. [Verkojulkaisu]. Tampere: Tampereen yliopisto. Väitösk. [Viitattu 11.10.2018]. Saatavana: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80013/7ca705d5-e5be-415f-b70b-4b862c8e707f.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kerola, K., Kujanpää, S. & Timonen, T. 2009. Autismin kirjo ja kuntoutus. Jyväskylä: PS-kustannus.

Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito - työkaluja sujuvampaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kumpulainen, K. & Ranta, K. 2016. Pakko-oireinen häiriö. 2016. Kirjasta Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria (1. Painos). Helsinki: Duodecim.

Koivumäki, M. 2017. Kuvat päivähoitossa kommunikaation tukena auttavat kaikkia lapsia. Lastentarha 4 (17), 13-15.

L 13.7.2018/540. Varhaiskasvatuslaki

- Leivonen, S., Voutilainen, A. & Sourander, Andre. Touretten oireyhtymä ja muut Tic-häiriöt. 2016. Kirjasta Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria (1. Painos). Helsinki: Duodecim.
- Leivonen, S., Sourander, A., Voutilainen, A. & Leppämäki, S. 2015. Touretten oireyhtymä - monimuotoinen sairaus, yksilöllinen hoidon tarve. [Verkkoartikkeli]. Helsinki: Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2015;131(11):1058-64. [Viitattu 13.3.2018]. Saatavilla: <http://www.duodecimlehti.fi/lehti/2015/11/duo12283>
- Leppämäki, S., Sumia, M., Voutilainen, A., Moilanen, I. & Tani, P. 2016. Autismin kirjon häiriöt ja niiden samanaikaisuus ADHD:n kanssa. [Verkkoartikkeli]. Käypä hoito suositus. Helsinki: Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim. [Viitattu 25.3.2018] Saatavana: <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/suositus?id=nix00918>
- Lämsä, A-L. (toim.) 2013. Mistä kasvatuskumppanuudessa on kyse? Teoksesta: Verkosto vahvaksi, toimiva vuorovaikutus perheiden kanssa. Monia julkaisijoita, toimittanut Anna-Liisa Lämsä. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.) 2013. Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Nurmi, S-E. & Rantala, K. 2011. Näyn & kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Oja, S. (toim.) 2012. Kaikille Kelpo koulu, kolmiportaisen tuen toteuttaminen ja kehittäminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ojala, M. 2015. Varhaiskasvatus, esiopetus ja koulun alku lapsen kehittymisen näkökulmasta. Tutkimuksia 368. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Opetushallitus. Ei päiväystä. Uudet varhaiskasvatussuunnitelmat. Mikä muuttuu? [Verkkosivu]. [Viitattu 8.4.2018]. Saatavana; http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus/uudet_vasut
- Opetushallitus. Ei päiväystä. Varhaiskasvatus. [Verkkosivu]. [Viitattu 8.4.2018]. Saatavana: http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus
- Perälä, M-L., Salonen, A., Halme, N. & Nykänen, S. 2011. Miten lasten ja perheiden palvelut vastaavat tarpeita? Vanhempien näkökulma. Tampere: Juvenes Print-Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Pihlakoski, L. & Rintahaka, P. 2016. Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö (ADHD). 2016. Kirjasta Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria (1. Painos). Helsinki: Duodecim.

- Suomen Tourette- ja OCD yhdistys. Ei päiväystä. Mikä on TS?. [Verkkosivu]. [Viitattu 12.3.2018]. Saatavana: <http://www.tourette.fi/tourette/>
- Sweet, M. 2008. A thinking guide to inclusive childcare – for those who care about young children with and without disabilities. Disability rights wisconsin. 131 West Wilson St. Suite 700. Madison, WI 53703.
- Taskinen, S. 2006. Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen. Helsinki: Stakes, Sosiaali- ja Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- TENK. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 11.11.2018] Saatavana: http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Ei päiväystä. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE). [Verkkosivu]. [Viitattu 23.8.2018]. Saatavana: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape->
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2016. Opetushallitus. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 13.6.2018]. Saatavana: https://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf
- Viitala, K., Kontu, E. (toim.) & Suhonen, E. 2006. Lapsuus ja erityinen tuki päivähoitossa. Erityspedagogiikka ja varhaislapsuus. Helsinki: Yliopistopaino 2005.
- Viitala, K. 2001. "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka". Sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. 20.11.1989. [Verkkojulkaisu]. Unicef. [Viitattu 1.11.2018]. Saatavana: https://unicef.studio.crasman.fi/pub/pub-lic/pdf/LOS_A5fi.pdf

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukysymyksiä.

Liite 1. Haastattelukysymyksiä.

Pääteemat:

1. Taustatiedot
2. Tuen tarpeen havaitseminen
3. Arjen muutokset
4. Vanhempien osallisuus varhaiskasvatuksessa
5. Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa
6. Sana on vapaa

1. Taustatiedot

Vanhemman ikä

Sukupuoli

Lapsen ikä

Lapsen sukupuoli

Kuvaile lasta muutamalla lauseella.

Minkä ikäisenä lapsi aloitti varhaiskasvatuksen?

Kauanko lapsi viettää aikaa varhaiskasvatuksessa?

Onko lapsiryhmässä avustajaa?

Onko lapsellasi avustaja?

2. Tuen tarpeen havaitseminen

Onko lapsellasi diagnoosi? Jos on, mikä?

Miten lapsesi diagnoosin tai tuen tarpeen selvittäminen alkoi?

Kuka otti tuen tarpeen esille?

Mikä asia herätti huolen?

Miten mahdollinen tuen tarve tuli ilmi?

Miten asiaa alettiin viemään eteenpäin?

Miten suhtauduit asiaan?

Miltä se sinusta tuntui?

Käykö lapsesi neuropsykiatrisissa tutkimuksissa? Missä?

Miltä teistä tuntui kuulla diagnoosista/tuen tarpeesta?

Miten (diagnosoidut) oireet ilmenevät lapsella?

Miten päiväkodin henkilökunta otti teidän tuntemuksenne huomioon?

Mitkä tilanteet ovat haasteellisia lapsellenne päiväkodissa?

Missä lapsenne on hyvä?

3. Arjen muutokset

Miten koitte yhteistyön henkilökunnan kanssa, kun tuen tarve otettiin esiin?

Kuinka nopeasti tuen tarvetta aloitettiin selvittämään?

Miten lapsesenne erityistarpeet huomioidaan päiväkodissa?

Tapahtuiko päiväkodissa muutoksia lapsesenne arjessa?

Minkälaisia muutoksia?

Miten lapsi suhtautui muutoksiin?

Miten henkilökunta suhtautui / suhtautuu lapseen?

Onko henkilökunnan suhtautumistapa vaikuttanut lapsen käyttäytymiseen?

Perustele,

miten?

4. Vanhempien osallisuus varhaiskasvatuksessa

Mitä teidän mielestänne osallisuus tarkoittaa?

Miten pystytte vaikuttamaan lapsenne arkeen päiväkodissa?

Millaisissa asioissa?

Millaisissa asioissa haluaisitte vaikuttaa enemmän?

Miten kuvailisitte vuorovaikutusta henkilökunnan kanssa?

Miten perheenne toiveita otetaan huomioon? Perustele.

Miten perheenne huolet otetaan huomioon? Perustele.

Miten koette yhteistyön päiväkodin henkilökunnan kanssa? Perustele.

Miten koette yhteistyön ryhmän muiden vanhempien kanssa?

Kaipaisitteko jotain lisää vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön päiväkodissa?

Millaista tukea perheesi saa/sai henkilökunnalta? Perustele.

Kaipaisitteko jotain lisää?

Millaiseksi koette lapsenne päivän kuulumisten kertomisen?

Millaisia asioita päiväkodin henkilökunta kertoo lapsesta näissä tilanteissa?

Millaiseksi koette vasu (varhaiskasvatus) keskustelut?

Millaiseksi koette haastavista tilanteista keskustelemisen päiväkodin henkilökunnan kanssa? Kuvaile.

5. Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa

Viihtyykö / viihtyykö lapsi päiväkodissa?

Mitä lapsi tykkää tehdä päiväkodissa?

Mitä lapsi ei tykkää tehdä päiväkodissa?

Leikkiikö lapsenne usein samojen kavereiden kanssa?

Miten muut ryhmän lapset suhtautuvat lapseenne? Kuvaile.

Miten lapsenne suhtautuu muihin ryhmän lapsiin? Kuvaile.

Onko lapsenne ja muiden lapsien välillä ollut riitatilanteita?

Miten nämä tilanteet on ratkaistu?

Onko lapsenne päiväkodissa pienryhmätoimintaa?

Koetteko sen hyödylliseksi?

Onko näistä tilanteista keskusteltu vanhempien kesken? Miten?

Mitä muuta lapsi kertoo päiväkodin tapahtumista kotona?

Miten lapsenne pystyy vaikuttamaan päiväkodin arkeen?

Miten kuvailisitte lapsen ja päiväkodin henkilökunnan vuorovaikutusta?

Mistä lapsi saa itse päättää päiväkodissa?

Mistä toivoisitte, että lapsenne saisi päättää itse päiväkodissa?

Miten lapsi ja hänen ajatukset huomioidaan vasu keskusteluissa?

Miten päiväkodin henkilökunta toimii lapsen kanssa? Kuvaile.

Miten päiväkodin henkilökunta huomioi lapsen tarpeet? Kuvaile.

Miten koette yhteistyön päiväkodin omahoitajan ja lapsen välillä?

Kaipaisitko jotain lisää lapsesenne huomioimiseen päiväkodissa?

Missä asioissa lapsenne tarvitsee tukea?

Koetteko, että lapsi saa riittävästi tukea? Miksi/miksi ei?

Koetteko, että lapsi saa toimia itsenäisesti? Kuvaile.

Koetteko, että lapsi toiveet huomioidaan? Miten?

6. Sana on vapaa

Mitä muuta haluaisit kertoa haastattelun liittyen?